

Univerzita Karlova v Praze

Právnická Fakulta

Katedra mezinárodního práva

Odškodňování v mezinárodním právu za zvlášť závažné zločiny

Diplomová práce

Klára Vermachová

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

Datum vypracování: březen 2015

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30.3.2015

.....
Klára Vermachová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní **doc. PhDr. Stanislavě Hýbnerové, CSc.**, jako vedoucí mé diplomové práce, za cenné rady, připomínky a účinnou pomoc při zpracování.

V Praze, dne 30.3.2015

Klára Vermachová

OBSAH

ÚVOD	3
1 Právní prameny odškodňování	5
1.1 Články o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání	5
1.2 Lidskoprávní smlouvy	6
1.2.1 Lidskoprávní smlouvy přijaté na půdě OSN	7
1.2.2 Lidskoprávní smlouvy Rady Evropy.....	12
1.2.3 Listina základních lidských práv a svobod Evropské unie	15
1.2.4 Americká úmluva o lidských právech	16
1.2.5 Africká charta práv člověka a práv národů	17
1.3 Statut Mezinárodního trestního soudu	18
1.4 Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva	19
1.5 Judikatura.....	21
1.6 Mimosmluvní mechanismy	23
2 Definice zvláště závažného zločinu v mezinárodním právu	24
2.1 Kogentní normy v mezinárodním právu.....	24
2.2 Zločin podle mezinárodního práva	25
2.3 Problematika definice zvláště závažného zločinu v mezinárodním právu	25
2.4 Zvláště závažné zločiny v mezinárodním právu.....	27
3 Subjekty a formy reparace.....	29
3.1 Subjekty práva na odškodnění a odpovědné subjekty	29
3.1.1 Subjekty práva na odškodnění.....	29
3.1.2 Odpovědné subjekty	31

3.2	Obsah a formy reparační povinnosti.....	38
3.2.1	Restituce v předešlý stav (restitutio in integrum).....	39
3.2.2	Odškodnění (kompenzace).....	40
3.2.3	Satisfakce	40
3.2.4	Rehabilitace	41
3.2.5	Závazek neopakování porušování práva	41
3.3	Specifika kolektivních reparací	42
4	Mechanismy pro odškodňování	44
4.1	Odškodňovací mechanismy založené smlouvou	44
4.2	Odškodňovací mechanismy zřízené aktem mezinárodní organizace	45
4.3	Odškodňovací mechanismy smíšené povahy	46
4.4	Řízení o odškodnění před národními soudy	47
5	Odškodňování obětí rwandské genocidy.....	49
5.1	ICTR – Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu.....	50
5.2	Právní prameny pro odškodňování obětí	51
5.2.1	Soudy <i>gacaca</i>	52
5.2.2	Rwandský reparační fond (Fonds d'Assistance aux Rescapés du Génocide).....	53
5.2.3	Veřejně prospěšné práce.....	53
5.3	Současná situace	54
6	„Ideální“ model řešení odškodňování	56
	ZÁVĚR.....	57
	SEZNAM ZKRATEK.....	60
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	61
	RESUMÉ.....	66
	NÁZEV PRÁCE/ TITLE	67
	KLÍČOVÁ SLOVA/ KEY WORDS.....	67

ÚVOD

Reparace znamená závazek protiprávně jednajícího subjektu poskytnout oběti tohoto porušení odškodnění za způsobenou újmu. Mezinárodní právo pak ukládá povinnost obnovy původního právního poměru, rozrušeného protiprávním jednáním, a to jeho zastavením a nápravou. Velké množství mezinárodních lidskoprávních smluv také ukládá státům povinnost poskytnout obětem těchto porušení vymahatelné právo na spravedlivé a přiměřené odškodnění

Odškodňování v mezinárodním právu představuje téma na jednu stranu velmi klasické a na druhou zároveň i téma mimořádně aktuální. Již v roce 1928 ve věci Chorzówské továrny konstatoval Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti (předchůdce dnešního Mezinárodního soudního dvora), že jakékoliv porušení právního závazku s sebou nese povinnost nápravy. Z tohoto rozsudku, stejně jako z ustanovení Článků o odpovědnosti států z roku 2001 vyplývají pravidla pro obsah a formy reparací mezi státy. Aktuálnost otázky odškodňování v mezinárodním právu dle autorky ale spočívá zejména v problematice úpravy odpovědnostního vztahu mezi státem a jednotlivcem.

Protože obecná pravidla ohledně uplatňování individuálních nároků na odškodňování nebyla zatím na mezinárodní úrovni přijata, bylo v práci nezbytné vycházet z právních pramenů, které tyto nároky jednotlivě upravují. V tomto konceptu se autorka pokusila zodpovědět otázku, kdo se dle mezinárodního práva, resp. jednotlivých právních pramenů může práva na odškodňování domáhat a u koho a proti komu toto své právo bude uplatňovat. Za zajímavou a zásadní pak autorka považuje otázku odpovědnosti zvláštních skupin, nad kterými nevykonává kontrolu stát, na jehož území operují. Tato otázka je v současné době velmi aktuální s ohledem na zločiny páchané přívrženci Islámského státu.

Cílem práce je poskytnout přehled norem mezinárodního práva pojednávajících o odškodňování obětí, na základě studovaných pramenů vymezit okruh oprávněných osob a osob povinných odškodnění poskytnout a také demonstrovat problematiku odškodňování na konkrétní situaci, a to na případu rwandské genocidy.

Dále se práce zabývá jednotlivými typy mechanismů poskytování odškodňování, jakož i otázkou, jak by měl vypadat „ideální“ model mechanismů pro odškodňování. Závěr práce se pak soustředí a zabývá konkrétním případem odškodňování v mezinárodním právu a to odškodňování obětí rwandské genocidy.

Účelem této práce je poskytnout kritický přehled právních pramenů, na základě kterých je jednotlivci umožněno se práva na odškodnění domáhat, a dále zodpovědět otázku, proč doposud nebyl na mezinárodním poli přijat dokument, který by odškodňování jednotlivců řešil komplexně a v neposlední řadě nabídnout model možného řešení této problematiky.

Při zpracování zvoleného tématu vycházela autorka především z primárních pramenů, judikátů a poznatků nauky. Zvolila přitom analytickou metodu zkoumání relevantních institutů, norem a procesů. Pro samotný koncept práce pak byly důležité odborné publikace domácí i zahraniční provenience.

1 Právní prameny odškodňování

Jako nástroje mezinárodní ochrany lidských práv rozeznáváme jednak mezinárodní smlouvy, judikaturu a dále pak tzv. „soft-law“ texty, jako jsou např. deklarace, rezoluce a další předpisy přijaté Komisí pro lidská práva OSN, jednotlivými komisemi OSN či zpravodaji.

1.1 Články o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání

Obecná pravidla obsažená v člancích o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání Komise pro mezinárodní právo (dále jen „Komise MP“) jsou přímo určená pro uplatňování odpovědnosti mezi státy. Protože ale mají obecnou povahu, mohou se aplikovat i na případ škod, které utrpěli jednotlivci. Představují *de facto* kodifikaci obsahu obyčejových pravidel mezinárodního práva týkajících se vzniku, obsahu a uplatňování mezinárodní odpovědnosti. Text definitivního znění Návrhu článků o odpovědnosti států byl v roce 2001 na půdě Komise MP konečně přijat.¹ Články nemají formu závazného dokumentu a jde o obecnou, dispozitivní úpravu, která může být doplňována zvláštními pravidly.²

První část Návrhu obsahuje koncepci protiprávního aktu státu. Komise MP se v ní podrobně věnovala dvěma hlavním prvkům vzniku mezinárodní odpovědnosti, a to přičitatelnosti a porušení mezinárodněprávního závazku. První část také obsahuje důvody vylučující protiprávnost. Předmětem druhé části Návrhu je obsah odpovědnosti státu za protiprávní jednání. Ve třetí části se Komise MP zabývala otázkou uplatnění případných nároků plynoucích z odpovědnosti protistrany. Čtvrtá část Návrhu pak obsahuje pravidla určující vztah aktuálního kodifikačního návrhu k případným speciálním úpravám

¹ Kodifikace pravidel o odpovědnosti států započala již v roce 1930, tedy ještě na půdě Společnosti národů, v roce 1961 pak Valné shromáždění OSN zařadilo otázku odpovědnosti států mezi prioritní kodifikační témata. V roce 1996 byl v tzv. prvním čtení dokončen Návrh článků a byl předán vládám členských států k připomínkám. Konečný text byl pak přijat v roce 2001 VS OSN. Závazná forma smluvní však doposud chybí.

² ŠTURMA, P. Nový trend v odpovědnosti státu: individuální právo na odškodnění obětí závažných porušení mezinárodního humanitárního práva? In O veřejné správě. vyd: AUC Iuridica no. 1/2010, 2010. ISBN: 978-80-246-1788-6.

odpovědnosti, k Chartě OSN a také k problematice odpovědnosti mezinárodních organizací a jednotlivců podle současného mezinárodního práva.

Stát jednající protiprávně má povinnost obnovy původního právního poměru, porušeného protiprávním jednáním, a to jeho zastavením a nápravou.³ V současném mezinárodním právu se uplatní princip povinnosti plné reparace (jak je jiné vyslovil MSD v rozhodnutí Chorzówské továrny). Tento princip se pak lze dnes považovat za obvyčejově obecně platné pravidlo. A o na rozdíl od tradičního mezinárodního práva, kde byla reparace jen fakultativní povahy a jednalo se o závazek normovaný primárně, nikoliv o sekundární povinnost, jak je tomu nyní.

Komise MP tuto povinnost vyjádřila v článku 31 svého návrhu tak, že *„odpovědný stát je zavázán učinit plnou reparaci za újmu způsobenou mezinárodně protiprávním chováním. Újma představuje jakoukoli škodu, ať materiální či morální, způsobenou mezinárodně protiprávním chováním státu.“*⁴

Povinnost reparace újmy, kterou stát způsobil svým protiprávním jednáním, se realizuje v několika ustálených formách dle toho, zda daným činem byla způsobena škoda hmotná nebo naopak újma morální. Tomu pak odpovídají jednotlivé formy reparace (restituce, kompenzace, satisfakce).⁵ Jednotlivé formy mohou být dle článku 34 uplatňovány buď samostatně, nebo v kombinaci.

1.2 Lidskoprávní smlouvy

V současnosti existuje téměř sto mezinárodních úmluv na ochranu lidských práv – ať už globálního nebo regionálního charakteru. Je možné říci, že skoro každý stát je stranou některé z nich a také, že se některé lidskoprávní normy staly součástí zvykového mezinárodního práva.

Právo na odškodnění v případě, kdy jsou práva jednotlivce porušena, je jako takové výslovně zaručeno mezinárodními úmluvami. Většina z nich pak garantuje jak procesní

³ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., *Mezinárodní právo veřejné*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-807-1797-289, s. 631

⁴ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. a BÍLKOVÁ, V. *Právo mezinárodní odpovědnosti* In *Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva*. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-03-3, s. 110

⁵ *Id.* at para. 3. s. 635-639

právo na spravedlivý proces, stejně jako hmotné právo na odškodnění. Některé mezinárodní smlouvy pak zakotvují domáhání se odškodněné soudní cestou, jiné prostřednictvím mimo soudních orgánů. Mezinárodní záruka odškodnění obecně ukládá státu, který jedná protiprávně primární povinnost odškodnění oběti tohoto protiprávního jednání. K této povinnosti státu je postavení mezinárodních soudních tribunálů subsidiární a ty pak konají pouze v případě, že stát svou odškodňovací povinnost nesplní.⁶

Obecně lze říci, že lidskoprávní smlouvy jako takové nepřinášejí nebo nezakládají individuální nárok podle mezinárodního práva. Namísto toho ale zavazují státy k přijetí legislativy, která jednotlivci zajistí práva vymahatelná vnitrostátním soudem. Mezinárodní lidskoprávní smlouvy nestanovují obsah ani formu nápravy újmy, ta je opět ponechána jednotlivým státům. Na univerzální úrovni neexistuje soud pro lidská práva, kontrolní vykonávají kvazijudiciální orgány (např. Výbor pro lidská práva, Výbor proti mučení) založené podle těchto lidskoprávních úmluv, které v mnoha případech umožňují i projednávání individuálních stížností. V rámci těchto rozhodnutí se pak tyto orgány poměrně často vyjadřují i k otázce odškodnění. Texty mezinárodních smluv o lidských právech nestanoví, zda má být odškodnění poskytované pachatelem anebo státem, který je smluvní stranou úmluvy. Zkoumané smluvní instrumenty nezakládají povinnost pro smluvní strany založit např. státní fondy, ze kterých by plynulo odškodnění. Otázkou tedy zůstává, zda je vymáhání odškodnění prostřednictvím vnitrostátního práva v praxi účinné.⁷

1.2.1 Lidskoprávní smlouvy přijaté na půdě OSN

Dne 10. prosince 1948 byla na půdě OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv OSN. Tato listina sama ale nijak pojem lidských práv nevymezuje, přestože obsahuje jasný zákaz diskriminace na základě rasy, pohlaví, jazyka či náboženství. Tato absence následně vedla k přijetí antidiskriminační úmluvy – Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace v roce 1965 a v roce 1966 k přijetí Paktu o občanských a politických právech

⁶ SHELTON, D., Remedies in international human rights law. 2. ed., publ. new as paperback. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2006. ISBN 978-019-9207-534, p. 112

⁷ FLÍDROVÁ, E., Odškodnění obětí v mezinárodních lidskoprávních smlouvách In Odškodňování v mezinárodním právu. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9, s. 109-108

a Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Tyto kodifikační kroky vedly k vytvoření systému ochrany lidských práv a to včetně kontrolních mechanismů. Tak např. byl na základě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech vytvořen osmnáctičlenný Výbor pro lidská práva⁸ složený z nezávislých expertů navrhovaných a volených smluvními státy.⁹ A to ve srovnání s Úmluvou o zabránění a trestání zločinu genocida, která neustanovuje žádný trvalý kontrolní orgán nad dodržováním úmluvy, ale primárně ponechává odpovědnost za potrestání pachatelů na vnitrostátních soudech,¹⁰ zároveň však předpokládá vytvoření mezinárodního trestního soudu s ohledem na charakter genocidia jako zločinu podle mezinárodního práva.

Hlavním nástrojem kontroly dodržování smluvních ujednání státem zůstává podávání pravidelných zpráv kompetentnímu orgánu státem. Státy tak musí podávat reporty např. o formách odškodňování garantovaných na základě Ústavy či zákonů v případě přiznání náhrady vnitrostátním soudem a dále pak státy jsou povinny informovat o zárukách spravedlivého soudního řízení.¹¹

Žádný z kontrolních orgánů ustanovených smlouvou nemá zákonnou pravomoc rozhodovat samostatně o přiznání náhrady.¹² Výbor pro lidská práva a další kontrolní orgány ustanovené smlouvou, které přijímají individuální stížnosti rozhodují výhradně o oprávněnosti takovéto stížnosti – tedy o tom, zda-li bylo jednání státu opravdu v rozporu se závazky vyplývajícími ze smlouvy. Těmito rozhodnutími pak kontrolní orgány naléhají na daný stát, aby poskytl odškodnění. Teprve v poslední době se pak objevují rozhodnutí Výboru pro lidská práva, v rámci kterých Výbor specifikuje konkrétní peněžní částku poskytovanou jako odškodnění.¹³

1.2.1.1 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Článek 2 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (1966) podle kterého *„Každý stát, který je smluvní stranou Paktu, se zavazuje: ... (b) zajistit, aby každá osoba, která se domáhá takové ochrany měla na ni právo stanovené příslušnými*

⁸ Human Rights Committee

⁹ *Id.* at para. 6. p. 104

¹⁰ *Id.* at para. 6. p. 106

¹¹ *Id.* at para. 6. p. 106

¹² Kompenzační komise OSN ustanovená v souvislosti s odškodňování obětí Irácké invaze do Kuwaitu byla ustanovena pouze jako orgán *ad hoc* a její jurisdikce přesahuje „pouhý“ rámec porušování lidských práv.

¹³ Výbor pro lidská práva, Communication No. 1787/2008. Kovsh (Albramova) v. Belarus. Ze dne 27. března 2013

právními, správními nebo zákonodárnyými orgány nebo jakýmkoli jiným orgánem ustanoveným právním systémem státu a aby měla možnost právní ochrany...“ je příkladem toho, že v některých lidskoprávních smlouvách není otázka forem odškodňování vůbec výslovně upravena. V takovýchto případech se i přes tuto absenci různé formy odškodnění jednotlivce dovozují z obecných ustanovení.¹⁴

Toto ustanovení zavazuje státy k zajištění procedurálních prostředků nápravy a jejich stanovení příslušnými orgány ustanovenými vnitrostátním právním řádem. V ustanovení ale není nic řečeno o hmotné stránce nápravy. Nejsou zde ani uvedena hmotná práva, na která by měla oběť porušením relevantního lidského práva nárok.

Z hlediska hmotněprávního Mezinárodní pakt o občanských a politických právech obsahuje pouze dvě ustanovení týkající se speciálně otázky kompenzací. Článek 9 odst. 5 stanoví, že *„každý, kdo se stal obětí nezákonného zatčení nebo zadržení má vymahatelné právo na náhradu.“* V článku 14 je pak řečeno, že *„každý, kdo byl potrestán v důsledku chyb justice, má být odškodněn podle zákona“*. V těchto obou případech se předpokládá uhrazení takovéto náhrady podle vnitrostátního práva, které je daný stát povinen uplatnit.

Předmět a účel smlouvy spolu s dynamickým výkladem Výboru pro lidská práva však dovoluje nahlížet na výše uvedené ustanovení Paktu jednak jako na závazek zavedení vnitrostátních prostředků účinné ochrany, ale i jako na implicitní pokyn k fakultativnímu odškodnění na mezinárodní úrovni.¹⁵

Od roku 1977 je pak účinný Opční protokol k Paktu. Ten umožňuje oběti porušení Paktu podat stížnost Výboru pro lidská práva proti smluvnímu státu Paktu a Protokolu směřující proti jeho chování, které je v rozporu se závazky vyplývajícími z Paktu.¹⁶¹⁷

Naproti tomu Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech neobsahuje ustanovení, na základě kterých by bylo možné individuální stížnost na chování státu podat. V současnosti ale probíhají přípravy na přijetí opčního protokolu, který by řízení o individuální stížnosti upravoval.¹⁸

¹⁴ ŠTURMA, P., *Nástin mezinárodních odškodňovacích mechanismů* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9, s. 14

¹⁵ *Id.* at para. 15. s. 23

¹⁶ The Protocol enables those claiming to be victims of a violation of the Covenant to file communications with the Human Rights Committee against a state party to the Covenant and the Protocol.

¹⁷ *Id.* at para. 6. p. 105

¹⁸ *Id.* at para. 6.p. 106

1.2.1.2 Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále jen „Úmluva proti mučení“) je zřejmě nejvýznamnější mezinárodní smlouvou, která se zabývá mezinárodní odpovědností států vůči jednotlivcům. Neobsahuje sice nárok na odškodnění ve smyslu individuálním (podobně je tomu tak i v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech), ale nalezneme zde ustanovení, které ukládá státům, aby přijaly legislativu, která zajistí osobám individuální práva na nápravu a odškodnění, kterého se může domoci pomocí vnitrostátního práva, resp. vnitrostátních soudů či jiných mechanismů.¹⁹

Co se týče chápání vlastního práva na nápravu, tj. jeho hmotný aspekt ve smyslu Úmluvy proti mučení, je třeba jej vnímat jako komplexní nápravu, která zahrnuje pět forem odškodnění, a to: (1) restituci; (2) kompenzaci; (3) rehabilitaci; (4) satisfakci; a (5) záruky neopakování. Reparace musí být přiměřená, efektivní a úplná. Vždy je třeba vzít v potaz individuální okolnosti jednotlivých případů a přizpůsobit reparaci zvláštním potřebám oběti. Spravedlivé a přiměřené odškodnění, tak jak je předvídaní v článku 14 Úmluvy proti mučení, v sobě nezahrnuje pouze finanční kompenzaci. Právo na spravedlivé a přiměřené odškodnění má dle výkladu Výboru proti mučení mnoho aspektů a odškodnění, které se poskytne oběti, by mělo být dostačující, aby kompenzovalo jakoukoliv ekonomicky vyjádřitelnou újmu, která je následkem mučení nebo nelidského zacházení (a to jak majetkovou, tak nemajetkovou). Výbor proti mučení též zdůrazňuje nutnost informovat oběti a jejich rodiny o samotné skutečnosti, že mají právo na nápravu.²⁰

1.2.1.3 Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace

Ani Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace nezakládá individuální nárok podle mezinárodního práva. V článku 6 stanoví, že „*Smluvní strany zajistí prostřednictvím příslušných vnitrostátních soudů a jiných státních orgánů všem*

¹⁹ V článku 14 se stanoví, že „(1) Každý stát, který je smluvní stranou této Úmluvy, zajistí ve svém právním řádu, aby oběť mučení měla právo na nápravu a na spravedlivé a přiměřené odškodnění, včetně prostředků nutných pro co nejúplnější zdravotní rehabilitaci. V případě smrti oběti, k níž došlo v důsledku mučení, mají právo na odškodnění osoby, jež byly na ni odkázány výživou. (2) Nic v tomto článku se nedotýká jakéhokoli práva oběti nebo jiných osob na odškodnění, jež může existovat podle vnitrostátního práva.“

²⁰ *Id.* at para. 7. s. 113-114

osobám podléhajícím jejich jurisdikci účinnou ochranu před všemi činy rasové diskriminace, které v rozporu s touto úmluvou porušují jejich lidská práva a základní svobody, jakož i právo žádat u těchto soudců spravedlivou a přiměřenou náhradu za jakoukoli škodu, kterou v důsledku takové diskriminace utrpěly.“

V článku 8 a násl. Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace pojednává o zřízení Výboru pro odstranění rasové diskriminace. Ten pak, dle článku 14 může přijímat a projednávat sdělení jednotlivých osob nebo skupin osob (podléhajících jurisdikci státu, který prohlásil, že uznal takovou příslušnost Výboru pro odstranění rasové diskriminace), které si stěžují, že se staly obětí porušení kteréhokoli z práv vyhlášených v této Úmluvě. Výbor pro odstranění rasové diskriminace se pak také ve svých rozhodnutích zabývá otázkou odškodnění. Tak např. v jednom svém rozhodnutí Výbor pro odstranění rasové diskriminace v případě porušení článku 6 doporučil, aby smluvní strana poskytla stěžovateli přiměřenou kompenzaci za utrpěnou materiální a morální újmu.²¹

1.2.1.4 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen

V Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen žádné ustanovení, které by se výslovně zabývalo odškodněním, jako takovým nenalezneme. Právo na odškodnění je ale dovozováno z ustanovení článku 2 a to především z jeho písmene b), který zní: „*Státy, smluvní strany, odsuzují diskriminaci žen ve všech jejích formách, souhlasí s tím, že budou všemi vhodnými prostředky a bez prodlení provádět politiku odstranění diskriminace žen a za tím účelem se zavazují: ... b) přijmout příslušná legislativní a jiná opatření, včetně sankcí tam, kde jich bude třeba, zakazující veškerou diskriminaci žen“.*

Smluvní strany jsou tedy povinny poskytnout reparaci ženám, jejichž práva zakotvena Úmluvou byla porušena. Bez poskytnuté reparace není povinnost přiměřené nápravy splněna. Taková náprava by měla obsahovat různé formy reparace, jako např. finanční odškodnění, restituci, rehabilitaci a opětovné navrácení do funkce, satisfakci (kterou může být např. veřejná omluva, veřejný památník) a záruky neopakování, změny v relevantních právních předpisech a v praxi a předání pachatelů porušení práv žen spravedlnosti.²²

²¹ Výbor pro odstranění rasové diskriminace, Communication No. 46/2009. Opinion adopted by the Committee at its eightieth session (Denmark), 13 February to 9 March 2012. CERD/C/80/D/46/2009 in: *Id.* at para. 7. s. 115

²² *Id.* at para. 7. s. 116

Stejně jako u výše uvedených úmluv ani Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen nezakládá individuální nárok dle mezinárodního práva.

1.2.1.5 Mezinárodní úmluva na ochranu osob před nuceným zmizením

Tato Úmluva byla přijata v roce 2010 a již v samotném textu Úmluvy obsahuje zakotvení forem reparaace, když stanoví, že „... *smluvní strany jsou povinny zajistit ve svých právních rádech, aby měly oběti nuceného zmizení právo na nápravu újmy a bezodkladnou, spravedlivou a přiměřenou kompenzaci. Přičemž právo na nápravu újmy zahrnuje nápravu materiální i morální újmy a tam, kde je to vhodné, další formy nápravy jako restituce, rehabilitace, satisfakce a záruky neopakování.*“²³

1.2.2 Lidskoprávní smlouvy Rady Evropy

1.2.2.1 Evropská úmluva o lidských právech

Evropská úmluva o lidských právech umožňuje jednotlivci žalovat nejen cizí, ale i dokonce svůj vlastní domovský stát, a v případě úspěchu mu umožňuje dosáhnout i odškodnění. Žaloba je přípustná ale jen u škod, které jsou přímým důsledkem porušení některého práva zaručeného Úmluvou, dále pak takovéto porušení musí být přičitatelní státu, který je smluvní stranou Úmluvy a porušení musí vzniknout v době, kdy Úmluva pro tento stát již vstoupila v platnost.

O odškodnění pojednává jednak článek 5 odstavec 5 Úmluvy, který říká, že „*každý, kdo byl obětí zatčení nebo zadržení v rozporu s ustanoveními tohoto článku, má nárok na odškodnění.*“ Článek 5 pak obsahuje taxativní výčet důvodů opravňujících stát zbavit jednotlivce svobody a zároveň obsahuje související procesní práva zajišťující rychlé a účinné právní rozhodnutí o tom, zda bylo zbavení svobody v souladu s právem.²⁴ Tak v případě *Navushatonov v. Bulharsko* Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že byl porušen článek 5 odst. 5 vzhledem k tomu, že stěžovatel neměl vynutitelné právo na náhradu za zatčení či zadržení.

²³ *Id.* at para. 7. s. 117

²⁴ Čapek, J.: *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. I. část. vyd. LINDE PRAHA, a.s., 2010. ISBN: 978-80-7201-811-6, s. 96

Článek 41 Evropské úmluvy o lidských právech (1950, ve znění Protokolu č. 11 hovoří o „spravedlivém zadostiučinění“: „*jestliže Soud zjistí, že došlo k porušení Úmluvy nebo Protokolu k ní, a jestliže vnitrostátní právo dotčené Vysoké smluvní strany umožňuje pouze částečnou nápravu, přizná Soud v případě potřeby poškozené osobě spravedlivé zadostiučinění*“. Jedná se zde o finanční odškodnění pro individuálního stěžovatele (fyzická osoba nebo nevládní organizace, včetně různých právnických osob), kterým se odčítuje jak způsobená materiální škoda, tak i škoda nemateriální.²⁵ Mezi porušením Úmluvy a vzniklou škodou pak musí existovat příčinná souvislost.

Soud ve většině případů stanoví také dobu, dokdy musí žalovaný stát spravedlivé zadostiučinění nahradit, je to zpravidla do tří měsíců ode dne, kdy se rozsudek stane konečným ve smyslu článku 44 odst. 2 Úmluvy.²⁶ Pokud tak stát neučiní, ukládá se mu v rozsudku zaplatit stěžovateli též úroky z prodlení.²⁷

Systém ochrany lidských práv založený Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv jako první vytvořil nadnárodní soudní orgán nadán pravomocí rozhodovat o individuálních stížnostech. Tímto orgánem se stal Evropský soud pro lidská práva (dále jen „Soud“). V jeho Jednácím řádu můžeme nalézt další ustanovení týkající se poskytnutí odškodnění.²⁸ Orgány Rady Evropy pak k tomuto Jednacímu řádu Soudu vypracovaly dodatek s názvem *Praktický pokyn upravující žádosti o spravedlivé zadostiučinění*²⁹ (dále jen „Praktický pokyn“), který upravuje formální náležitosti žádosti, definuje pojem „škoda“, stanoví druhy škody a formy odměn přiznaných Soudem. Velmi detailní informace ohledně odškodnění přiznaného ve formě spravedlivého zadostiučinění (upravuje např. přepočty do národních měn, otázky zdanění) nalezneme také v memorandu Oddělení pro výkon rozsudků ze dne 15. 1. 2013.³⁰

²⁵ *Id.* at para. 15. s. 14

²⁶ Článek 44 odst. 2 : *Rozsudek senátu se stane konečným, a) pokud strany prohlásí „.. že nebudou žádat o postoupení případu Velkému senátu, nebo b) po uplynutí tříměsíční lhůty ode dne rozsudku, jestliže nebylo požádáno o postoupení případu Velkému senátu, nebo c) pokud porota Velkého senátu amítne žádost podle článku 43.*

²⁷ *Id.* at para. 24. s. 869

²⁸ Jednací řád soudu v angličtině ze dne 1.7.2013. Zdroj:

<http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf>

²⁹ Praktický pokyn upravující žádosti o spravedlivé zadostiučinění v češtině lze nalézt v přílohách knihy HUBÁLKOVÁ, E. Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Řízení před Evropským soudem pro lidská práva. Formální náležitosti podání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 185-188.

³⁰ Zdroj: <http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf>

Přestože výše uvedené dokumenty, tedy Úmluva a Jednací řád neobsahují přesný seznam podmínek pro přiznání spravedlivého zadostiučinění, lze z nich a z judikatury Soudu obecné podmínky dovodit.

Soud musí jednak konstatovat samotné porušení Úmluvy, pokud se tak nestane, nebude žádné zadostiučinění přiznáno. Dále pak stěžovatel musí podat zvláštní žádost o poskytnutí spravedlivého zadostiučinění. Z toho pravidla vyplývá, že stěžovatel musí nejen podat žádost, ale také vyčíslit nároky a částku příslušnými dokumenty doložit (Jednací řád Soudu, ani Praktický pokyn už ale nestanoví, jakými konkrétními dokumenty má být škoda prokázána). Soud přizná odškodné pouze, pokud vnitrostátní právní řád umožňuje jen částečné odstranění důsledků porušení. Z toho lze dovodit, že zadostiučinění Soud přizná i v tom případě, kdy vnitrostátní právo odstranění následků porušení nenabízí vůbec. Spravedlivé zadostiučinění se přiznává pouze, pokud je to nezbytné a Soud přizná jen takové zadostiučinění, které za daných okolností považuje za „spravedlivé“. Poslední podmínka se týká způsobu určení výše odškodnění Soudem, kdy ten může využít standardů vnitrostátního práva, ale není jimi vázán.³¹

1.2.2.2 Průběh řízení před Soudem pro lidská práva

Dle článku 28 Úmluvy rozhoduje o případném nepřijetí stížnosti či jejím vyřazení ze seznamu případů Výbor tří soudců a to jednomyslně učiněným prohlášením. Pokud se tak nestane, je stížnost postoupena Senátu složeného ze sedmi soudců, který rozhoduje o jejím přijetí nebo nepřijetí (podmínkou pro přijetí je vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků, nepřijatelná je anonymní stížnost, stížnost neodůvodněná, podáním nesmí být sledováno zneužití práva a dále platí zásada *ne bis in idem*). Rozhodne-li Soud o přijetí stížnosti, musí se nejprve – před jednáním ve věci samé – pokusit o smířčí vyřešení sporu dle článku 38 Úmluvy.

Pokud se nepodaří spor vyřešit smířčí cestou, přistoupí Soud k jeho projednání. K tomu může přizvat (k písemnému vyjádření nebo ústnímu slyšení) i kterýkoli další stát nebo zainteresované osoby. V zásadě Soud rozhoduje v Senátu o sedmi soudcích,

³¹ TYMOFEYEVA, A., BLŠŤÁKOVÁ, T. *Spravedlivé zadostiučinění na základě Evropské úmluvy o lidských právech* In *Odškodňování v mezinárodním právu*, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9, s. 121-122

v případech, kdy sám výklad Úmluvy a jejích dodatkových protokolů vyvolává složitý problém, je případ postoupen Velkému senátu složeného ze sedmnácti soudců.

Na závěr projednávání Soud vynese rozsudek, kterým ale může jen konstatovat, že inkriminované vnitrostátní rozhodnutí či opatření je v rozporu s určitým ustanovením Úmluvy, avšak samotné vnitrostátní rozhodnutí zrušit nemůže. Rozsudek je konečný a jeho provedení pak sleduje Výbor ministrů, jakožto hlavní politický orgány Rady Evropy.

Pokud Soud svým rozsudkem potvrdí pochybení státu (k tíži ochraňovaného jednotlivce) a jeho vnitrostátní právní úprava dovoluje jen částečně napravit důsledky daného postupu odporujícího Úmluvě, může Soud rozhodnout o přiznání spravedlivého zadostiučinění jednotlivci.³² Rozhodnutí Soudu je závazné výhradně pro strany soudního řízení a nemá tak obecně závaznou povahu pro ostatní státy.³³

1.2.2.3 Evropská úmluva na odškodnění obětí násilných zločinů³⁴

V roce 1983 přijala Rada Evropy Evropskou úmluvu na odškodnění obětí násilných trestných činů. Úmluva je ovládána principem sociální solidarity, když stanoví, že stát má subsidiárně poskytovat odškodnění oběti v těch případech, kdy pachatel není znám, nebo není schopen náhradu sám poskytnout. Článek Úmluvy poskytuje smluvním státům možnost stanovit jak minimální, tak maximální výši odškodnění. Dále Úmluva stanoví zásadu, že náhrada škody má být poskytnuta i v případě, že pachatel nebyl potrestán.³⁵

1.2.3 Listina základních lidských práv a svobod Evropské unie

Charta byla slavnostně vyhlášena dne 7. prosince 2000 v Nice, byla přijata ve formě politické deklaráce, tedy ve formě dokumentu právně nezávazného. Šestá kapitola Listiny pojednává o ochraně jednotlivce v soudním řízení. Zahrnuje právo na nezávislý soud a spravedlivý proces, presumpci nevinoty a právo na obhajobu, zásadu zákonnosti a přiměřenosti trestných činů a trestů, stejně jako zákaz dvojího stíhání za stejný čin a to nejen v jednom státě, ale v rámci celé Unie. Charta se aplikuje na orgány a instituce Unie při zachování principu subsidiarity a pro členské státy výlučně při provádění práva Unie.

³² *Id.* at para. 3. s. 424-436

³³ *Id.* at para 6. p. 110

³⁴ The European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes

³⁵ *Id.* at para 6. p. 153

Mechanismu právní ochrany lze rozdělit na soudní, který zajišťuje Evropský soudní dvůr a Tribunál a mimosoudní, který představuje ombudsman a petiční právo každého občana Unie. Ombudsman přijímá stížnosti od kteréhokoliv občana Evropské unie nebo od kterékoliv fyzické či právnické osoby s bydlištěm nebo sídlem v členském státě, které se týkají nesprávnosti v činnosti orgánů Unie. V případě že ombudsman zjistí porušení práva nebo nesprávný úřední postup, vyrozumí o tom příslušný orgán, který má tříměsíční lhůtu na to, aby mu sdělil své stanovisko. Ombudsman potom předá zprávu Evropskému parlamentu a příslušnému orgánu. Stěžovatel je pak také vyrozuměn o výsledku šetření. Jako další způsob domáhání se práv jednotlivce slouží institut petičního práva zaručený v článku 24 SFEU,³⁶ který zakotvuje petiční právo každého občana Unie, fyzické a právnické osoby s bydlištěm či registrovaným sídlem v členském státě. To znamená, že tito mají právo předložit individuální či společně s dalšími osobami podání Evropskému parlamentu v záležitosti, která spadá do působnosti Unie a která se ho nebo jí přímo dotýká.³⁷ Listina základních lidských práv EU obsahuje právo na odškodnění každého, kdo byl obětí zatčení nebo zadržen v rozporu s ustanoveními článku 6 pojednávajícího o právu na svobodu a bezpečnost.

1.2.4 Americká úmluva o lidských právech

Ochrana lidských práv na americkém kontinentě je spojena s existencí Organizace amerických států.³⁸ Jedná se o regionální organizaci pro všestrannou spolupráci amerických států založenou v roce 1948.

Americká úmluva lidských práv³⁹ byla přijata dne 22. listopadu 1969 a účinnosti nabyla dne 18. července 1978. Jedná se o úmluvu právně závaznou, což znamená, že zavazuje pouze státy, které ji podepsaly a ratifikovaly. V současnosti Úmluva zavazuje pouze 25 ze 35 členských států OAS. Ostatní členové OAS, mezi které patří např. Kanada, USA, Bahamy tak nejsou Americkou úmluvou a jejím implementačním mechanismem vázány. Mezi smluvními státy musíme ještě rozlišovat státy, které na základě prohlášení

³⁶ The Treaty on the functioning of the European Union

³⁷ ŠTURMA., P. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. vyd: C.H.Beck, 2010. - 978-80-7400-318-9, s. 51-59

³⁸ Organization of American states

³⁹ American Convention on Human Rights

přijaly obligatorní jurisdikci Interamerického soudu pro lidská práva, a ty, které ji nepřijaly (např. Jamajka).⁴⁰

San Salvadorský protokol k Americké úmluvě z roku 1988 obsahuje také ustanovení ohledně podávání individuálních stížností podávaných porušení práva zaměstnanců sdružovat se v odbory a práva na vzdělání. Stížnost se podává u Interamerické komise. Pokud Komise dojde k závěru, že práva stěžovatele byla porušena, učiní doporučení danému státu, ve kterém může specifikovat i odškodnění. Navíc jak Komise, tak i daný stát může případ předložit Interamerickému soudu (za podmínky, že daný stát jeho jurisdikci uznal), jehož rozhodnutí je právně závazné.⁴¹

1.2.5 Africká charta práv člověka a práv národů

Africká charta lidských práv⁴² byla přijata rozhodnutím Shromážděním hlav a vlád členských států Organizace africké jednoty dne 27. června 1981, vstoupila v platnost dne 21. října 1986 a aplikuje se v rámci Africké unie. Africká charta je závazná mezinárodní smlouva, která pro kontrolu jejího dodržování a výklad zřídila Africkou komisi pro práva člověka a národů. V roce 1998 byl přijat Protokol o zřízení Afrického soudu pro lidská práva.

Charta pak rozlišuje dva systémy podávání stížností – mezistátní a individuální. K podání mezistátní stížnosti Komisi je aktivně legitimovaný stát, který domnívá, že jiný smluvní stát se dopustil porušení Africké charty. Komise přijímá i stížnosti od jednotlivců a nevládních organizací. Ustanovení Africké charty ale umožňuje pouze to, aby stížnost byla zapsána na seznam. Komise se jí bude zabývat jen na žádost svých členů. Pokud stížnost projde tímto prvním filtrem přípustnosti, bude dále podrobena posuzování sedmi podmínek přípustnosti uvedených v článku 56 Charty (např. musí být podána až po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků). Jestliže Komise uzná stížnost za přípustnou, zašle ji státu, proti kterému směřuje, ten se k ní musí do tří měsíců vyjádřit. V průběhu řízení se má Komise snažit přimět strany ke smírnému řešení. V případě porušení Komise vypracuje zprávu, kde toto porušení konstatuje a dále může doporučit

⁴⁰ *Id.* at para. 37. s. 69-74

⁴¹ *Id.* at para 6. p. 112-113

⁴² African Charter on Human and People's Rights

konkrétní nápravná opatření a navrhnout kompenzaci pro oběti porušení. Africká charta ale již neupravuje dohled nad prováděním zpráv a doporučení Komise.

Africká charta výslovně upravuje postup jen pro stížnosti, které se dle článku 58 týkají situací ukazujících na „existenci řady závažných nebo masových porušování práv člověka a národů.“ V takovýchto případech má Komise povinnost situaci oznámit Shromáždění hlav států a vlád Organizace africké jednoty. I když Komise několik takových zpráv předložila, vrcholný orgán Organizace africké jednoty nijak nereagoval. Otázkou zůstává, jestli transformace Organizace africké jednoty do Africké jednoty, jejíž Zakládající akt z roku 2000 označuje ochranu lidských práv za jeden ze svých cílů a základních principů přinese v této problematice změnu.⁴³

1.3 Statut Mezinárodního trestního soudu

Mezinárodní trestní soud⁴⁴ zahájil svou činnost dne 2. července 2002 a jeho hlavní povinností je trestní postih pachatelů zločinů podle mezinárodního práva. Jeho jurisdikce je založena na principu komplementarity vůči jurisdikci vnitrostátních soudů. Věcná jurisdikce soudu se pak vztahuje na zločin genocidy zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese. Podle článku 13 Statutu může soud vykonávat svou jurisdikci jednak na základě podnětu smluvní strany, nebo z podnětu Rady bezpečnosti OSN, nebo z vlastního podnětu Prokurátora mezinárodního trestního soudu.

Římský statut mezinárodního trestního soudu v článku 5 odstavec 1 ve spojení s článkem 75 odstavec 2 stanoví, že oběti „nejzávažnějších zločinů, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek“ mohou získat „odškodnění...včetně restituce, kompenzace nebo rehabilitace“. Reparace je zde pak poskytována buď přímo odsouzeným, nebo Svěreneckým fondem zřízeným Římským statutem (nikoliv odpovědným státem).

Mezinárodní trestní soud je prvním trestním tribunálem, který má pravomoc přímo nařídít odsouzenému náhradu za utrpěnou škodu. V ostatních případech se odškodnění obětí porušení mezinárodního práva lidských práv či mezinárodního práva humanitárního

⁴³ *Id.* at para. 37. s. 77-84

⁴⁴ Mezinárodní trestní soud není orgánem OSN, ale samostatným subjektem mezinárodního práva.

realizuje pouze v návaznosti na mezinárodní odpovědnost států, a tak jen regionální soudy stanovují státům (jakožto porušitelům) povinnost k náhradě škody. Naopak tato možnost je před *ad hoc* trestními tribunály zcela vyloučena. Jedinou formou odškodnění, kterou Procesní a důkazní řád *ad hoc* tribunálů oběti umožňuje, je restituce majetku. Oběť se ale takového odškodnění před *ad hoc* tribunály dožadovat nemůže. Je odkázaná na národní soudní či správní orgány.⁴⁵

Římský Statut dále přiznává obětem právo účastnit se řízení před Mezinárodním trestním soudem a přímo před ním požadovat náhradu škody.⁴⁶ Řízení o odškodnění oběti je podmíněno výrokem o vině podle článku 74 Statutu. Podle článku 75 odstavec 2 Statutu stanoví soud pro řízení o odškodnění obětí nebo osob blízkých zásady odškodňování zahrnující restituci, kompenzaci a rehabilitaci. Ve svém rozhodnutí Soud také určí rozsah a výši škody, ztráty nebo újmy způsobené obětem nebo osobám blízkým.⁴⁷

1.4 Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva⁴⁸

Tento dokument schválený Valným shromážděním OSN v roce 2006 přiznává obětem závažných porušení mezinárodního humanitárního práva právo na „*odpovídající účinné a rychlé odškodnění za utrpěnou škodu*“ ze strany států, popř. nestátní strany v konfliktu, jež za dané porušení nesou odpovědnost. Základní principy nemají ale charakter právně závazného dokumentu a spadají do kategorie soft law. Text sám pak dokládá, že jako právně závazným svým tvůrcem – Komisí pro mezinárodní právo nabytí zamýšlen.

⁴⁵ Pravidlo 106 RPE ICTY a ICTR.

⁴⁶ Řízení o odškodnění oběti je upraveno v článku 75 Statutu a dále pak v příslušných ustanoveních procesního a důkazního řádu.

⁴⁷ BUREŠ., P. *Lidská práva v mezinárodním trestním řízení*. vyd. Iuridicum Olomoucense, o.p.s ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 2012. ISBN: 978-80-87382-32-5, s. 135

⁴⁸ Rezoluce Valného shromáždění OSN A/RES/60/147 nazvaná Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, ze dne 16.12.2005.

Z hlediska nároků obětí na odškodnění je relevantní zejména část IX. (článek 15), kde v souvislosti s právem oběti na reparaci je stanoveno, že „... *aktuální, efektivní a rychlá reparace má být určena k zajištění spravedlnosti, nápravou porušení mezinárodních lidských práv a humanitárního práva.*“⁴⁹ V článku 18 této části pak text zmiňuje pět forem reparace: restituci, kompenzaci, rehabilitaci, satisfakci a závazek neopakování. Jedná se tedy o všechny formy reparace, které vtělila Komise pro mezinárodní právo do svého návrhu článku odpovědnosti států z roku 1996. Následně v článku 21 stanoví, že „... *rehabilitace by měla zahrnovat zdravotní i psychologickou péči, a stejně tak právní a sociální služby.*“⁵⁰ V pojetí Valného shromáždění OSN tedy rehabilitace zahrnuje dvě oblasti - jednak medicínskou a pak společenskou. Otázkou zůstává, co by dané oblasti rehabilitace měly zahrnovat. Vzhledem k tomu, že rehabilitace je zmiňována v souvislosti s mučením a s dalšími závažnými porušení lidských práv a vzhledem k faktu, že cílem rehabilitace je dosažení situace co nejvíce se blížíci stavu před porušením zdraví a práv fyzické osoby, lze dojít k závěru, že medicínská složka rehabilitace by měla zahrnovat všechny zdravotní a psychologické služby nezbytné k tomu, aby byla oběť schopna znovu se zapojit do života tak, jak toho byla schopna před porušením svých práv.⁵¹

S ohledem na text článku 21 Základních principů a vodítek by bylo možné obsah společenské rehabilitace interpretovat i tak, že ta by měla v sobě zahrnovat nezbytnou právní pomoc v řízení proti pachateli, v řízení o náhradě škody apod. Dále by společenská rehabilitace měla jistě zahrnovat pomoc při resocializaci,⁵² kterou může být pomoc pro obnovení pracovních, studijních a sociálních schopností postižené fyzické osoby.

⁴⁹ HÝBNEROVÁ, S., *Odškodnění v mezinárodním právu lidských práv* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9, s. 106

⁵⁰ Rezoluce Valného shromáždění OSN A/RES/60/147 nazvaná Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, ze dne 16.12.2005; část IX článek 21

⁵¹ LIPOVSKÝ, M., *Rehabilitace jako forma reparace* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN: 978-80-87146-15-6, s. 141

⁵² *Id.* at para. 51. s. 141

1.5 Judikatura

Soudní rozhodnutí slouží podle článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora jako podpůrný pramen mezinárodního práva veřejného. Úkolem judikatury soudů je bezesporu právní normy vykládat a aplikovat je v praxi. V mezinárodním právu se setkáváme i s institutem precedentu, v českém právu institut neužívaný, který znamená první řešení daného případu, dosud právem neupraveného, a které je závazným pro obdobné případy v budoucnosti. Některá rozhodnutí soudních orgánů se zabývají otázkou odškodňování obětí a obohacují tak obsah relevantních smluvních ustanovení.

V rozhodnutí Evropského soudního dvora pro lidská práva ve věci Dogan a ostatní vs. Turecko byla řešena stížnost patnácti tureckých občanů, kteří tvrdili, že v roce 1994 je státní bezpečnostní síly vyhnaly z jejich vesnice a zničily jejich majetek. Soud ve svém rozsudku z roku 2004 konstatoval, že byla porušena Evropská úmluva ve svém článku 8 (právo na respektování soukromého a rodinného života), článku 13 (právo na účinný opravný prostředek) a článku 1 Protokolu číslo 1 (ochrana majetku). Soud si také vyhradil aplikaci článku 41 (spravedlivé zadostiučinění) a vyzval vládu a stěžovatele, aby předložili svá písemná stanoviska. V mezidobí turecké orgány přijaly zákon o náhradách k nápravě křivd osob, kterým byl odepřen přístup k jejich majetkům v jejich vesnicích. Soud toto posoudil jako přezkum systémového problému vládou a jako poskytnutí účinného opravného prostředku vládou. V souladu s tím pak Soud odmítl téměř 1 500 podobných stížností pro nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.⁵³

Mezinárodní soudní dvůr zase ve svém posudku k legalitě stavby izraelské zdi na okupovaných palestinských územích prohlásil, že Izrael má povinnost „*poskytnout reparaci za škodu způsobenou všem fyzickým a právnickým osobám*“.⁵⁴

V případě Furundzija⁵⁵ před Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii Tribunál odkázal na kogentní normy mezinárodního práva a zdůraznil, že oběti

⁵³ *Id.* at para. 24. s. 870

⁵⁴ BÍLKOVÁ, V.: *Právo obětí ozbrojených konfliktů na odškodnění*. In Ondřej, Jan a Pavel Šturma. *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo*: sborník mezinárodní konference, Praha, 31. 10. 2008. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2008, s. 259

⁵⁵ Furundzija byl vojenský chorvatský velitel obviněný v souvislosti s fyzickým napadením (útokem) a znásilněním jedné muslimské oběti. V daném případě Tribunál odmítl argument obhajoby o nedůvěryhodnosti svědkyně (oběti) s ohledem na posttraumatický stres a pachatel byl uznán vinným z obou zločinů jako zločinů válečných. Tedy uznal zločin znásilnění jako válečný zločin.

porušení těchto norem mají automaticky právo domáhat se odškodnění před jakýmkoli dostupným soudním orgánem.

V březnu roku 2003⁵⁶ byl zvláštním soudem⁵⁷ pro Sierra Leone obviněn Charles Taylor, půl roku před tím, než odstoupil z postu liberijského prezidenta. Dle článku 1 odstavce 1 Statutu má tento soud za úkol stíhat „*osoby nesoucí největší odpovědnost za závažná porušení mezinárodního humanitárního práva a práva Sierra Leone, spáchaná na území Sierra Leone v období po 30.11.1996.*“

Charles Taylor byl obviněn mimo jiné z páchaní zločinů proti lidskosti (vraždy, znásilňování, sexuální otroctví, jiné nelidské činy a zotročování) a z jiných závažných porušení humanitárního práva (jako je např. nábor dětských vojáků mladších 15 let).

Soud nakonec rozhodl kompromisně, když obžalobě dal za pravdu v tom, že Taylor měl na zločinech v Sierra Leone svůj podíl, zároveň ale neshledal Taylora odpovědného z titulu odpovědnosti velitele či účasti na společném zločinném plánu a odsoudil jej pouze za plánování a napomáhání. Trest byl uložen ve výši padesáti let.

Otázkou zůstává, jaký význam měl proces pro oběti války v Sierra Leone. V procesu vypovídalo 115 svědků, kteří tak získali možnost podělit se i svůj příběh a dosáhnout tak jakési satisfakce. Bohužel, toto byla jediná forma reparace, které se obětem války dostalo.⁵⁸

Rozhodnutí Interamerického soudu pro lidská práva ve věci Suárez Rosero je významné zj. z hlediska kategorizace újmy, která se odškodňuje.⁵⁹ V daném případě byla oběť podrobena krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení ve vězení. Soud jí přiznal náhradu morální újmy a pronesl, že v podobných případech není nutné dokazovat morální

⁵⁶ Občanská válka v Sierra Leone probíhala v letech 1991-2002 a hlavním důvodem bylo nerostné bohatství nacházející se ve východní a jihovýchodní části země a podle kterého se konfliktu přezdívá „válka o krvavé diamanty“. V konfliktu zahynulo na 50.000 osob, kromě domácích sil se zde od začátku angažovala i řada zahraničních aktérů, kteří léta konflikt uměle prodlužovali. Nejvlivnějším z nich byl Charles Taylor.

⁵⁷ Zvláštní soud pro Sierra Leone byl ustanoven dne 16. ledna 2002, kdy byla podepsána dohoda mezi OSN a vládou Sierra Leone. Přílohou ustavující dohody je i Statut soudu. Na rozdíl od Mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu zřízených Rezolucí Rady OSN, byl tedy tento soud založen mezinárodní smlouvou. Dále se od nich odlišuje svou povahou, kdy se nejedná o subsidiární orgán OSN, má ale mezinárodní povahu (současně netvoří ani součást soudní soustavy Sierra Leone).

⁵⁸ BÍLKOVÁ, V., Cena za krvavé diamanty. Zvláštní soud pro Sierra Leone a proces s Charlesem Taylorem In *Trestněprávní revue*, 2013, č.1.

⁵⁹ K této problematice se váže i další rozhodnutí Inter-amerického soudu *Velásquez Rodrigue*, kdy soud stanovil, že náhrada utrpěné újmy může oběti příslušet v případech porušení lidských práv i za újmu psychickou a emoční.

újmu, neboť je lidskou přirozeností, že kdokoliv podrobený podobnému zacházení jako oběť v tomto případě, by morální újmu utrpěl.⁶⁰

1.6 Mimosmluvní mechanismy

Právo na odškodnění nalezneme i v jiných, mimo smluvních textech jako jsou např. deklarace, rezoluce a komentáře. Tak např. Komise pro mezinárodní právo OSN ve svém komentáři k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech uvádí, že článek 2 odst. 3 vyžaduje, aby smluvní státy zaručily jednotlivci dostupné, efektivní a vymahatelné prostředky nápravy k zajištění jejich práv.⁶¹ A dále uvádí, že „... *selhání státu ihned, pečlivě a účinně prozkoumat tvrzená porušení lidských práv může být považováno za samostatné porušení Paktu.*“⁶²

Dále pak např. Komise na odstranění všech forem diskriminace žen ve svém doporučení uvedla, že podle jejího názoru odškodnění oběti formou odsouzení pachatele diskriminace nemusí být vždy dostačující, vedle toho by měla být poskytnuta ještě náhrad v podobě finanční kompenzace škody, ať už materiální nebo morální, kterou oběť utrpěla.

⁶⁰ Suátez Rosero, rozhodnutí reprecích, rozsudek ze dne 20. ledna, *Inter-americký soud pro lidská práva*, Ser.C, č. 44 In *Id.* at para. 119.

⁶¹ Artical2 (3) requires that states parties ensure to individuals accessible, effective, and enforceable remedies to vindicate their rights.

⁶² A failure by a State Party to investigate allegations of violations could in and of itself give rise to a separate breach of the Covenant.

2 Definice zvlášť závažného zločinu v mezinárodním právu

2.1 Kogentní normy v mezinárodním právu

Kogentní pravidla jsou zvláštní kategorií norem. Vídeňská úmluva o smluvním právu z roku 1969 tyto normy definuje v článku 53 jako: „...*právní normu přijatou a uznanou mezinárodním společenstvím států jako celkem za normu, od níž není povoleno se odchýlit a která může být pozměněná pouze novou normou obecného mezinárodního práva stejné povahy.*“ Takovéto normy působí *erga omnes* a, jak z definice vyplývá, mohou být změněny jen jinou kogentní normou.

Kogentní normy vytváří poměrně úzkou skupinu pravidel obecného mezinárodního práva, v současnosti relativně ustálenou - spadá sem především zákaz užití síly a hrozby silou, právo národů na sebeurčení, zákaz otroctví, rasismu a také zákaz genocidia. Kogentní normy slouží k ochraně esenciálních zájmů a hodnot společnosti. Právě takováto pravidla mají být základem pro udržení míru a bezpečnosti napříč všemi státy. Chrání totiž dané celospolečenské hodnoty často na úkor zájmů jednotlivých států. Dodržování těchto pravidel a jejich ochrana je předpokladem pro mírumilovné soužití států a jejich harmonický rozvoj. Důležitost této skupiny norem podtrhuje fakt, že jsou kogentní pravidla obsažena i v mezinárodních smlouvách, ale také to, že mezinárodní smlouvy, které jsou s imperativními normami v rozporu, jsou neplatné, přinejmenším v té části, která je v rozporu s *ius cogens*. Také statuty všech mezinárodních organizací musí chráněné hodnoty ctít a neodporovat *ius cogens*.⁶³

⁶³ O obsahu obyčejového nepsaného mezinárodního práva informuje nauka, k níž se řadí všichni pracovníci vědy mezinárodního práva a jiní odborníci v této disciplíně (*scholars*). Z nich se pak jen menší část věnuje výkladu obecně platného obyčejového a tudíž nepsaného práva. Přední místo v rámci institucionalizované kolektivní výkladové činnosti zaujímá práce hlavního kodifikačního orgánu Spojených národů, jímž je Komise pro mezinárodní právo. Veškerý doktrinální výklad obecného mezinárodního práva je však výkladem právně nezávazným.

2.2 Zločin podle mezinárodního práva

Pojem „zločin podle mezinárodního práva“ se vyskytuje v řadě mezinárodních dokumentů⁶⁴ a proto je možné ho označit jako pojem legální. V klasickém pojetí, které se odvíjí od Statusu Norimberského tribunálu, patří mezi zločiny podle mezinárodního práva pouze tyto tři kategorie: zločiny proti míru, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. Z kategorie zločinů proti lidskosti se později vydělil zločin genocidy, který se pro svou závažnost často uvádí samostatně, vedle ostatních zločinů proti lidskosti.⁶⁵ Ve Statutu Mezinárodního soudního dvora je nadto uveden i zločin agrese.

Praxe států, ani nauka ale nepoužívá pojmu „zločin podle mezinárodního práva“ důsledně a v jednotném významu. Tak např. Statuty *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů OSN hovoří o „závažných porušení mezinárodního humanitárního práva“, Statut Mezinárodního trestního soudu pak používá výrazu „nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek“. Přestože se označení liší, můžeme shrnout, že se v zásadě jedná o úpravu stejné, nebo alespoň velmi podobné kategorie zločinů. Termín „zločiny podle mezinárodního práva“ tak je možné považovat za zobecňující pojem, pod který lze subsumovat ostatní používané termíny.⁶⁶

2.3 Problematika definice zvláště závažného zločinu v mezinárodním právu

Mezinárodní zločiny států prof. Šturma definuje jako „nejzávažnější porušení mezinárodního práva vyvolávající odpovědnost *erga omnes*“ a zločiny podle mezinárodního práva pak jako „činy osob jednajících v úředním postavení či se souhlasem státu, porušující nejzávažnější pravidla kogentní povahy, ... k jejichž stíhání jsou kompetentní vnitrostátní nebo mezinárodní soudy.“⁶⁷

⁶⁴ Článek I Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia, článek 1 odst. 2 návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva.

⁶⁵ ŠTURMA, P., Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva, Karolinum, 2002. ISBN: 80-246-0305-5, s. 9-10.

⁶⁶ *Id.* at para. 65. s. 10

⁶⁷ *Id.* at para. 3. S. 650

Komise pro mezinárodní právo v článku 19 Návrhu článků z prvního čtení v roce 1976 zavedla rozlišování dvou typů mezinárodně protiprávního chování – mezinárodní delikt a mezinárodní zločin. Text článku 19 pak podával příklady tehdy zavedené kategorie „*mezinárodních zločinů*“ státu.⁶⁸ Mezinárodní delikty pak definoval návrh Článků negativním způsobem jako *každý mezinárodně protiprávní čin, který není mezinárodním zločinem... vytváří mezinárodní delikt.*⁶⁹

Při revizi Návrhu článku ale došlo vlivem připomínek států i části nauky k opuštění termínu „*mezinárodního zločinu*“, druhá část Návrhu článků tak v člancích 40 a 41 pojednává o „*závažných porušení závazků vyplývajících z kogentních norem obecného mezinárodního práva.*“

Podle úvodního ustanovení článku 40 se tato kapitola vztahuje na mezinárodní odpovědnost, která je vyvolána závažným porušením státem závazku vyplývajícího z kogentní normy obecného mezinárodního práva. Podle článku 40 odstavec 2 je porušení závazku závažné, jestliže zahrnuje „*hrubé nebo systematické opomenutí odpovědného státu splnit tento závazek*“. Systematické porušení znamená, že musí být provedeno organizovaným a promyšleným způsobem. Výrazem „*hrubé*“ se vyjadřuje intenzita porušení či jeho účinků. Označuje taková porušení, jež představují přímý a otevřený útok na hodnoty, které jsou chráněny daným pravidlem. Závažná porušení přitom mohou být a obvykle jsou jak systematická, tak hrubá. Některé kogentní normy (zejm. zákaz agrese a

⁶⁸ Článek 19: „2. Mezinárodním zločinem je mezinárodně protiprávní chování, kterým stát poruší mezinárodní závazek tak zásadní povahy pro ochranu základních zájmů mezinárodního společenství, že je toto společenství jako celek pokládá za zločin.

3. Za podmínek vyjádřených v odstavci 2, a jde-li o platné pravidlo mezinárodního práva, mezinárodní zločin naplňuje například:

(a) závažné porušení mezinárodního závazku, který je zásadního významu pro udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, jako je zákaz agrese;

(b) závažné porušení mezinárodního závazku, který je zásadního významu pro zajištění práva na sebeurčení národů, jako je zákaz vytváření koloniální nadvlády, nebo její násilné udržování;

(c) závažné a v širokém měřítku provedené porušení mezinárodního závazku, který je zásadního významu pro ochranu lidského bytí, jako je zákaz otroctví, genocidia a apartheidu;

(d) závažné porušení mezinárodního závazku, který je zásadního významu pro ochránění a uchování životního prostředí, jako je hromadné znečišťování ovzduší a moří.“ Viz Čepelka, Č.: Odpovědnost států, Návrh článků 1 až 35 kodifikační úmluvy (s komentářem), UK, Praha, 1985, s. 53 - 62

⁶⁹ MALENOVSKÝ, J., *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému.* vyd: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1993. ISBN: 978-80-7239-218-6, s. 340

genocidia) ostatně svou povahou k porušení vyžadují úmyslné jednání ve velkém rozsahu.⁷⁰

Rozlišování „*hrubých nebo soustavných*“ porušení na jedné straně a běžných porušení na straně druhé vychází z mezinárodní reality. Mezinárodní rozhodovací orgány činné v oblasti ochrany lidských práv neaplikují v případech opakovaného a rozsáhlého porušování lidských práv jinak striktně působící podmínku předchozího vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků ze strany obětí. Články se nevyjadřují k otázce, kdo autoritativně rozhodne, zda bylo porušení závazku plynoucího z kogentní normy závažné. Vzhledem ke specifickému obsahu kogentních pravidel se lze odůvodněně domnívat, že to nejčastěji budou Rada bezpečnosti nebo Valné shromáždění OSN.⁷¹

Naskytá se otázka, proč Komise MP nepoložila rovnítko mezi pojmy „*mezinárodní zločin*“ a „*porušení kogentních norem mezinárodního práva*“, když v praxi států jsou taková porušení blízká. V komentáři k článku 19 se uvádí, že „... *příliš blízké přirovnání těchto dvou pojmů může být lákavým zjednodušením, avšak nejeví se koncepčně přijatelné*“ zřejmě proto, že pojem porušení kvalifikovaných jako porušení kogentní normy je širší a méně stabilizovaný. Komise zřejmě dospěla k závěru, že mezinárodní zločin zakládá porušení některých kogentních pravidel.⁷² V případě porušení kogentních norem má odpovědnostní právní poměr specifickou povahu, která spočívá v tom, že má povahu univerzální, tedy, že povinnost reparace má porušitel práva vůči každému z členů mezinárodního společenství.

2.4 Zvlášť závažné zločiny v mezinárodním právu

Zločin podle mezinárodního práva (*crime under criminal law, crime de droit international*) nemá sice v mezinárodním právu jednu uznávanou definici, nicméně můžeme shrnout, že jde o takové jednání fyzických osob, jehož trestnost plyne přímo z mezinárodního práva⁷³ a jež představuje nejzávažnější porušení pravidel týkajících se

⁷⁰ ŠTURMA, P., *Právní následky mezinárodně protiprávního chování*, Pocta Čestmíru Čepelkovi k 80. Narozeninám. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2007, s. 54.

⁷¹ *Id.* at para. 69. s. 341

⁷² DAVID, V., SLADKÝ, P., ZBOŘIL F., *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*, vyd: Leges, 2008. 978-80-87212-86-8, s. 325

⁷³ *Id.* at para. 65. s. 16

ochrany míru, základních lidských práv a pravidel humanitárního práva.⁷⁴ Tato pravidla, k jejichž porušení dochází, mají současně charakter norem *jus cogens*, tj. kogentních norem, a jejich porušením je pro jejich klíčovou povahu dotčeno celé mezinárodní společenství (*erga omnes*).

Podle Statutu MTS patří tradičně mezi zločiny podle mezinárodního práva: zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a zločin agrese⁷⁵. Všechny tyto zločiny přitom sdílí celou řadu společných znaků, jimiž se významně odlišují od standardních vnitrostátních i tzv. smluvních trestných činů.

Analogicky i zločiny proti lidskosti mají společnou celou řadu charakteristických znaků. Především jde o trestné jednání (konání či opomenutí) osoby v postavení státního orgánu nebo osoby jednající jménem státního orgánu či pod jeho záštitou, které je charakteristické svou závažností a vysokým stupněm společenské nebezpečnosti, a kterým současně došlo k porušení kogentních norem.⁷⁶

⁷⁴ Ibid., s. 17

⁷⁵ Z kategorie zločinů proti lidskosti se následně díky Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia (1948) vydělil samostatný zločin genocidy, jenž má své specifické vlastnosti odlišné od zločinů proti lidskosti.

⁷⁶ Okruh norem *jus cogens* není v mezinárodním právu nikde pevně stanoven, nicméně řada autorů se shoduje na tom, že právě zločiny proti lidskosti jsou nepochybně chráněny normami mezinárodního práva, jež jsou kogentní povahy; viz I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 2008, str. 511; M. Ch. Bassiouni, *International Crimes: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 59, No. 4, 1996, s. 68

3 Subjekty a formy reparace

3.1 Subjekty práva na odškodnění a odpovědné subjekty

3.1.1 Subjekty práva na odškodnění

Právo na odškodnění bývá v mezinárodním právu chápáno jak sekundární právo vyplývající z primárního materiálního práva, které bylo porušeno.⁷⁷

Úprava odpovědnosti za protiprávní jednání v mezinárodním právu je diferenciované jednak dle pohledu protiprávnosti a i z pohledu subjektů. Z prvního hlediska jde o rozdíl mezi odpovědností za mezinárodně protiprávní chování (*responsibility*) a odpovědností za (objektivně) vzniklou škodu (*liability*).⁷⁸ Z pohledu druhého je členění ještě složitější, protože v mezinárodním právu existuje samostatná úprava odpovědnosti států, odpovědnosti mezinárodních organizací, popř. i mezinárodní trestní odpovědnost jednotlivců, která má jen marginální vztah k náhradě škody.⁷⁹

V mezinárodním právu veřejném obecně, vystupuje nejčastěji jako postižený subjekt stát. Postavení postiženého subjektu, může ale připadnout i mezinárodní organizaci. Mezinárodní soudní dvůr potvrdil její způsobilost posudkem ve věci Odčinění škody utrpěné ve službách OSN (1949), kdy přiznal OSN právo vymáhat na izraelském státu odškodnění v souvislosti s vraždou knížete Bernadotte, jenž působil v Palestině jako vedoucí její zprostředkovatelské mise.⁸⁰

Konečně, poškozeným subjektem může být i jednotlivec. V minulosti během 19. století a na počátku 20. století měl jednotlivec možnost domáhat se svého nároku na odpovědném státu pouze cestou diplomatické ochrany. To znamená, že nárok poškozeného převzal jeho domovský stát, který ho pak vymáhal na státu, který jeho občana poškodil. V posledních desetiletích ale dochází ke změně názoru na postavení jednotlivce v mezinárodním právu jako takového. Např. Evropská úmluva o lidských právech z roku 1950 poskytuje

⁷⁷ *Id.* at para. 54. s. 262

⁷⁸ *Responsibility* v sobě zahrnuje následky protiprávního jednání, zatím co *liability* je používán v souvislosti s náhradou škod vzniklých v důsledku takového jednání státu, který není v rozporu s mezinárodním právem

⁷⁹ *Id.* at para. 15. s. 10

⁸⁰ *Id.* at para. 69. s. 329

jednotlivci aktivní legitimaci k předložení stížnosti na stát u Evropského soudu pro lidská práva a ten pak může případně právě přímo poškozenému jednotlivci přiznat právo na odškodnění.

Článek 3 Haagské úmluvy IV z roku 1907 stanoví, že „*strana v konfliktu, která poruší ustanovení ... řádu, je popřípadě zavázána k náhradě*“.⁸¹ Ustanovení jasně mluví o povinnosti kompenzace, už ale neuvádí příjemce této formy reparace a tím tak otevírá prostor pro dvě odlišné interpretace. Podle první se článek aplikuje jen na mezistátní vztahy a nijak se netýká postavení jednotlivců, protože text se o jednotlivcích vůbec nezmiňuje. Druhý výklad naproti tomu tvrdí, že se článek 3 na jednotlivce vztahuje také (jednotlivci jakožto subjekty práva na odškodnění nejsou v textu vyloučeni).⁸²

Přijetí Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování z roku 2001 je obecně přijímáno pozitivně, zůstávají stále oblasti mezinárodní odpovědnosti, na které tyto články nedávají zcela odpověď. Konkrétně se pak jedná o otázku subjektů práva na odškodnění a obsahu a formy reparační povinnosti.

V případě otázky subjektů práva na odškodnění je problémem právě atypická situace, kdy se jedná nároky jednotlivce a nestátních aktérů vůči státu. Právě pro tuto problematiku je (pro otázku subjektu práva na odškodnění) významná klauzule článku 33 Článků o odpovědnosti států. První odstavec⁸³ tohoto článku říká, že povinnost odpovědného státu v daném případě může existovat vůči jinému státu, několika státům nebo mezinárodnímu společenství jako celku. Nadto právo jednotlivce nebo jiného státního aktéra, domáhat se náhrady škody není v člancích Komise MP upraveno, ale zároveň není ani vyloučeno, pouze druhý odstavec článku 33 stanoví, že: „*tato část nemá vliv na jakékoli právo vzniklé z mezinárodní odpovědnosti státu, která může vzniknout přímo jakékoli osobě nebo entitě jiné než stát.*“

Z komentáře Komise se podává, že je několik oblastí mezinárodního práva, kde by jednotlivci měli být považováni „*za konečné beneficiáře a v tomto smyslu za nositele příslušných práv*“.⁸⁴ Jedná se jednak o úpravu odpovědnosti státu za porušení závazku ze

⁸¹ Téměř shodně zní i článek 91 Dodatkového protokolu I, podle kterého „*strana v konfliktu, která poruší ustanovení Úmluv, nebo tohoto Protokolu, bude povinna nahradit škodu, pokud k ní došlo*“.

⁸² *Id.* at para. 54. s. 259

⁸³ *Závazky odpovědného státu obsažené v této části mohou vzniknout ve vztahu k jinému státu, několika státům, nebo mezinárodnímu společenství jako celku, jsou závislé zejména na povaze a obsahu mezinárodního závazku a na okolnostech porušení.*

Id. at para. 15. s. 12

smluv o ochraně lidských práv, dále se pak jedná o oblast mezinárodního investičního práva či ochrany životního prostředí. Protože se články Komise MP možností vznášení nároků na odškodnění jednotlivci nezabývají, je určení toho, zda a v jakém rozsahu jsou jiné osoby než státy oprávněné vlastním jménem uplatňovat nároky na odškodnění vůči státu věcí zvláštních primárních pravidel.

Lze uzavřít, že mezinárodní právo dosud nedospělo do stádia, kdy lze prohlásit, že stejně jako v případě státu a režimu jejich odpovědnosti za protiprávní chování, náleží i jednotlivci plné (sekundární) právo na reparaci, včetně finanční kompenzace, pokud jsou jeho primární práva porušena protiprávním chováním.⁸⁵

3.1.2 Odpovědné subjekty

3.1.2.1 Odpovědnost státu

V tradičním mezinárodním právu se odpovědností (ručením) státu rozuměl přímý důsledek jeho mezinárodněprávní subjektivity, označovala se tak pouhá vlastnost státu, která spočívala v jeho způsobilosti plnit, co mu bylo uloženo mezinárodněprávními normami, jichž byl daný stát povinným subjektem. Pokud by stát tehdy nedostál svému závazku (ručení za splnění tohoto práva) mohla se poškozená strana pokládat za vyvážanou z dané právní úpravy stanovené konkrétní obecně platnou normou (nebo stanovenou normou smluvní). V tradičním pojetí neexistovala povinnost nápravy, reparace za porušení povinnosti nenastupovala *ex lege*. Takováto povinnost vznikla jen tehdy, byl-li porušitel ochotný odčinit to, co svým protiprávním jednáním způsobil, a to na základě ujednání mezi porušitelem a poškozeným a to buď v podobě smlouvy o rozsahu narovnání, nebo v podobě kompromisu, na základě kterého reparační povinnost stanovil objektivní orgán – např. orgán soudní či arbitrážní.

V současnosti se ustálil koncept, že pokud je poškozen stát sám, a to protiprávním chováním státu jiného, reparační povinnost nastupuje *ex lege*, a případný výrok soudu či arbitráže má pouze deklaratorní účinek. Tento koncept je i reflektován v člancích Komise

⁸⁵ *Id.* at para. 49. s. 105

pro MP o odpovědnosti států. Reparace založená *ex contractu* se pak do současnosti přenesla jen u institutu diplomatické ochrany, o kterém bylo pojednáno výše.⁸⁶

3.1.2.2 Zvláštní situace přičitatelnosti odpovědnosti státu

Státu je přičitatelné chování kteréhokoli jeho orgánu, který jedná jeho jménem. Je irrelevantní, zda-li se jedná o orgán ústřední moci nebo naopak o orgán regionální či jen lokální státní moci či samosprávy, není rozhodné ani jeho postavení v úřední hierarchii. Státu je přičitatelné pouze to chování, které je kryto statusem orgánu – nelze mu tudíž přičíst takové chování, kterého se státní orgán nemohl pojmově dopustit, např. trestné činy sexuálně motivované či jiné chování čistě soukromé. Jinak tomu však bude u norem *juris in bello*, kde kogentní normy humanitárního práva musí být dodržovány za všech okolností, a které zakazuje takovéto násilné chování příslušníků ozbrojených sil. Stát bude odpovídat i za jednání jiných, než státních institucí, pokud na tyto přenesl část svých pravomocí.⁸⁷

Státu se bude přičítat i postup jeho orgánu jednajícího nad rámec svých pravomocí, tedy *ultra vires*. Tato zásada je obsažena např. i v článku 91 Dodatkového Protokolu k Ženevským úmluvám o ochraně obětí války z roku 1977, kterým je stanoveno že „... každá strana v daném konfliktu bude odpovědna za veškeré činy osob, jež tvoří součást jejich ozbrojených sil.“⁸⁸ Tímto ustanovením jsou implicitně zahrnuty nejen činy, které by byly v rozporu s instrukcemi a rozkazy, ale právě jakožto normativa humanitárního práva *juris cogentis* i činy sexuálně motivované.⁸⁹

V situaci, kdy vnitřní občanské nepokoje obyvatelstva územního státu přerostou ve vojenskou organizaci, která bojuje proti vládě a někdy též převezme vlastními orgány výkon veřejné moci na určité části území daného státu, mluvíme o odpovědnosti orgánů povstaleckého hnutí. V případě újmy způsobené tímto povstaleckým hnutím, není možné přičítat odpovědnost státu, na jehož teritoriu hnutí působí, protože povstalecké orgány nejednají v zájmu tohoto státu, ale právě proti němu. V takovém případě se povstalecké hnutí stává subjektem mezinárodního práva a přebírá odpovědnost za akty svých orgánů.

⁸⁶ *Id.* at para. 3. s. 573-575

⁸⁷ *Id.* at para. 3. s. 590

⁸⁸ Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám o ochraně obětí války

⁸⁹ *Id.* at para. 3. s. 593

Přesto ale ztráta mocenské kontroly nad územím a obyvatelstvem státu nezbavuje tento stát povinnosti dbát zájmu třetích států.

V případě porážky povstání státem nese teritoriální stát odpovědnost pouze za své orgány, jestliže se v souvislosti s povstáním dopustily nedbalosti v plnění povinnosti dbát prevence a případné represe k ochraně zájmů třetích států. Orgány povstaleckého hnutí pak budou moci být plně postižitelní represivními prostředky vnitrostátními a záleží pouze na daném státě, jak s poraženými naloží – může je potrestat nebo naopak amnestovat. Z příkazu mezinárodního práva bude ale mít povinnost potrestat ta chování povstalců, která jsou v rozporu s normami *jus cogens*. Pokud by stát takovéto porušení nepotrestal, nesl by pak sám odpovědnost za vlastní nečinnost.

Pokud ale dojde k vítězství povstaleckého hnutí, budou činy a akty jeho orgánů přičitatelné nové vládě vzešlé z povstaleckého hnutí.

Zvláštní situace nastane v případě jednání soukromých osob, které za určitých okolností fakticky jednají v zájmu státu, aniž by byly k tomuto účelu jako jeho orgány ustanoveny. Takovéto jednání bude také státu přičitatelné. Bude se jednat např. o pomocníky policie nebo armády z řad obyvatelstva či dobrovolníky. Pro přičitatelnost jednání těchto osob státu bude vždy rozhodující faktický vztah mezi jednajícím osobou a státem. O faktický vztah se bude jednat i v případě, kdy určité jednání, působící jinému státu újmu, je teritoriálním státem sice nikoliv řízeno nebo podporováno, ale je pouze nečinně trpěno – např. stát toleruje na hranicích sabotáže organizované z jeho území.

Mezi tyto orgány „*de facto*“ by bylo pravděpodobně možné zařadit i působení teroristické organizace Al Kajda v Afghánistánu, „*a to vzhledem k faktickému (mocenskému) propojení s tehdejší povstaleckým režimem Taliban.*“⁹⁰

3.1.2.3 Odpovědnost jednotlivce

V tradičním pojetí obecného mezinárodního práva veřejného nemůže být subjekt vůbec subjektem mezinárodního práva veřejného (chybí zde způsobilost k partikulární normotvorbě, jednotlivec nemůže ani sám svépomocí vynucovat dodržování mezinárodního práva). Podle tohoto tradičního názoru se jednotlivce mezinárodní právo vůbec netýká, a proto jím pojmově ani nemůže být vázán.

⁹⁰ *Id.* at para. 3. s. 594-600

Doktrinální koncepce tzv. přímé trestní odpovědnosti jednotlivců ale přinesla jejich pasivní mezinárodněprávní subjektivitu. Mimo jiné se touto koncepcí v nauce osvětlovala i praxe trestání válečných zločinců po druhé světové válce Mezinárodními vojenskými tribunály v Norimberku a Tokiu, a to za zločiny mezinárodního práva. V posudku Mezinárodního soudního dvora ve věci Náhrady škod utrpěných ve službách OSN z roku 1949 bylo konstatováno, že „... subjekty práva nemusí být nezbytně totožné, pokud se týče jejich právní povahy nebo rozsahu jejich práv.“ Přestože se tento výrok týkal přímo subjektivity mezinárodních organizací, platí *mutatis mutandis* i pro jiné subjekty. Subjektivitu jednotlivce půjde kvalifikovat jako subjektivitu kvalitativně odlišnou od subjektivity států a mezinárodních organizací (jednotlivec není nadán normotvornou pravomocí, zato např. má procesně právní způsobilost).⁹¹

Porušení kogentních zákazů mezinárodního práva tak vyvolává kromě odpovědnosti státu i trestní odpovědnost osob, které se v postavení státních orgánů nebo v postavení faktického orgánu stát takového chování dopustily. Tato koncepce je mimo jiné i potvrzena v ustanovení článku 58 Článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní jednání, který říká, že úprava odpovědnosti státu se nijak nedotýká otázky případné odpovědnosti osoby, která jménem státu jedná. Články tím implicitně potvrzují, že kromě odpovědnosti státu existuje v současném mezinárodním právu také odpovědnost jednotlivce. Lze dodat, že odpovědnost jednotlivce v mezinárodním právu má vždy podobu trestní odpovědnosti.⁹²

3.1.2.4 Odpovědnost nestátních subjektů

Otázka odpovědnosti nestátních subjektů není nikterak v mezinárodním právu veřejném novou problematikou. Připomeňme stíhání osob a společenství zprostředkovávající obchod s otroky státy, dále pak odpovědnost jednotlivce za válečné zločiny, zločiny proti lidskosti⁹³ a genocidu.⁹⁴ Většina lidskoprávních úmluv je ale psána pouze v intencích odpovědnosti státu zahrnující odpovědnost za poskytnutí záruk proti porušení práv ze strany nestátních subjektů. Odpovědnost těchto nestátních subjektů

⁹¹ *Id.* at para. 3. s. 85-92

⁹² Zdroj: <<http://www.pravnickeforum.cz/archiv/dokument/doc-d33488v42932-pojem-odpovednosti-v-mezinarodnim-pravu/#footnote23>>

⁹³ Římský statut MTS

⁹⁴ Genocidní úmluva článek 6

samotných je pak upravena velmi zřídka,⁹⁵ ačkoliv v řadě případů dochází k porušení práv zaručených danou úmluvou právě těmito nestátními subjekty. Ačkoliv mezinárodní úmluva v konkrétním případě neobsahuje přímo ustanovení o odpovědnosti nestátních subjektů, některé kontrolní orgány dovozují jejich odpovědnost v souvislosti s porušením práv zajišťovanými danou úmluvou.⁹⁶

Vysoký nárůst počtu a vlivu mezinárodních organizací a dalších právnických osob (např. nadnárodní obchodní společnosti) s sebou přinesl i otázku možného nároku oběti na odškodnění přímo proti těmto subjektům. V současné době jsme svědky nárůstu vlivu těchto nadnárodních společností v nových sférách, ve kterých současně mohou snadno zastávat pozici porušovatele zaručených lidských práv. Může se tak jednat např. o obchodní zájmy korporací v zemích postižených válečnými konflikty a podobně (např. provozování věznic v Iráku bylo předmětem privatizace). Tyto společenské změny jako důsledek přinesly snahu o uložení povinnosti respektu lidských práv stejně jako k povinnosti poskytnout náhradu škody těmito nestátními subjekty za utrpěné újmy i mimo oblast mezinárodního trestního práva.⁹⁷

3.1.2.5 Odpovědnost obchodních korporací

Hlavním motivem pro úpravu přímě odpovědnosti nadnárodních obchodních společností byla nejasnost ohledně závazku smluvního státu kontrolovat činnost v něm registrovaných obchodních společností mimo jeho území. Mohla by tak vzniknout situace, kdy by za případné porušení lidských práv nebyl nikdo zodpovědný.

V roce 2003 Subkomise OSN přijala „*Normy o odpovědnosti nadnárodních obchodních společností a dalších obchodních společností za dodržování lidských práv*“.⁹⁸ Tyto představují zatím nejintenzivnější činnost ve snaze přičitatelnosti odpovědnosti obchodním společnostem za porušování lidských práv. Subkomise v těchto Normách vytváří kontrolní systém nevládních organizací a dalších subjektů, kteří podávají Pracovní skupině Subkomise zprávy o konkrétních porušení Norem. Ve svém paragrafu 18 Normy stanoví povinnost nadnárodních obchodních společností poskytnout odpovídající

⁹⁵ Opční Protokol k Úmluvě o ochraně práv dítěte přímo stanoví, že státy přijmou opatření k odpovědnosti osob za porušení Úmluvou chráněných práv, ať už se bude jednat o odpovědnost trestní, civilní či správní.

⁹⁶ *Id.* at para 6. p. 156

⁹⁷ *Id.* at para 6. p. 156

⁹⁸ Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights

odškodnění osobám, které byly jejich chováním dotčeny. Jako konkrétní formy odškodnění pak uvádí reparaci, restituci, kompenzaci a rehabilitaci. O odškodnění rozhodnou dle ustanovení vnitrostátního a mezinárodního práva národní soudy či soudy mezinárodní.⁹⁹

3.1.2.6 Mezinárodní organizace¹⁰⁰

Jak již bylo uvedeno výše, dle posudku ve věci Odčinění škody utrpěné ve službách OSN má mezinárodní organizace procesně právní způsobilost žalovat stát odpovědný za protiprávní jednání vůči osobě ve službách OSN. Na základě tohoto posudku začaly být mezinárodní organizace obecně považovány za subjekty mezinárodního práva.¹⁰¹ Svou způsobilost „pohybovat se“ mezi ostatními subjekty mezinárodního práva získávají mezinárodní organizace pouze na základě sjednané partikulární mezinárodní smlouvy, kterou byla daná mezinárodní organizace státy založena. Tímto je dán její statut, který pak vymezuje nejen její subjektivní práva a povinnosti, ale i okruh její působnosti v rámci účelu či cíle, k jehož realizaci byla daná organizace svým zřízením povolána. Pouze k uskutečňování tohoto cíle je pak tato mezinárodní organizace nadána způsobilostí sama uzavírat mezinárodní smlouvy.¹⁰²

Stejně jako ostatní subjekty mezinárodního práva veřejného, i mezinárodní organizace mají povinnost dodržovat závazky ze smluv, kterých jsou stranou a zároveň jsou vázány mezinárodním právem obyčejovým, které musí při své činnosti dodržovat. Odpovědnosti za protiprávní jednání se pak vůči mezinárodní organizaci může dovolávat každý, kdo na základě takového jednání utrpěl újmu. Takovéto protiprávní jednání může vzniknout v různých situacích – může se jednat o sexuální obtěžování na pracovišti, nezabránění páchaní zločinu genocidia, pochybení při operacích v uprchlickém táboře a další.¹⁰³

Zatímco v hmotném právu pozorujeme v poslední době snahy o inkorporaci explicitní povinnosti mezinárodních organizací poskytovat odškodnění dotčených osob, v právu procesním se pořád setkáváme s velkými překážky domoci se tohoto práva na poskytnutí náhrady škody. Mezinárodní organizace jako takové jsou vyjmuty z jurisdikce vnitrostátních soudů – otázkou proto zůstává, kterého orgánu by se oběť protiprávního

⁹⁹ *Id.* at para 6. p. 158-159

¹⁰⁰ Intergovernmental organisations

¹⁰¹ *Id.* at para 6. p. 156

¹⁰² *Id.* at para. 3. s. 80

¹⁰³ *Id.* at para 6. p. 156

jednání měla odčinění újmy domáhat. Dále je pak nejasné, kdo by byl v daném případě obžalovaný – např. v případě činnosti mírových misí OSN, domovské státy odmítají odpovědnost za protiprávní chování jejich příslušníků v případě, že jednají „pod hlavičkou“ nadnárodní organizace.

Mezinárodní organizace založené za účelem hospodářského rozvoje a fiskální stability, jmenovitě pak Světová banka a Mezinárodní měnový fond dlouho nahlížely na svou činnost „pouze“ z pohledu dosažení ekonomických cílů, nikoliv z perspektivy ochrany lidských práv a ochrany proti jejich porušení. Postupně ale došlo ke změně tohoto nahlížení a v současnosti tyto instituce zejména pod tlakem veřejnosti a MNO také věnují pozornost širším souvislostem jako je např. demokratizace, řádná správa věcí veřejných, princip právního státu, ochrana domorodců a práv žen. Jako kontrolní orgán pro dodržování vlastní vnitřní předpisy byl zřízen Kontrolní panel světové banky,¹⁰⁴ který přijímá individuální podněty přímo dotčených jednáním Banky, při kterém došlo k porušení jejich vlastních pravidel. Řízení před kontrolním panelem ale nepočítá s možností jednotlivce domáhat se náhrady škody způsobené v souvislosti s protiprávním jednáním Banky. Otázka právní úpravy domáhání se odškodnění vůči Mezinárodní Bance, stejně tak jako vůči jiným mezinárodním organizacím zůstává zatím nevyřešená.¹⁰⁵

¹⁰⁴ The World Bank Inspection Panel

¹⁰⁵ *Id.* at para 6. p. 160

3.2 Obsah a formy reparační povinnosti

V současném obecném mezinárodním právu se ustálil reparační obsah odpovědnostní povinnosti. Povinnost restituovat *status quo ante* vyplývá nyní z obecného mezinárodního práva a nezakládá se smlouvou jako v tradičním pojetí mezinárodního práva. Je proto obligatorní nikoli fakultativní.¹⁰⁶

Obsah reparační povinnosti vyjádřil Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti ve svém rozsudku Chorzówské továrny: „*je zásadou mezinárodního práva, že porušení závazku vyvolává povinnost učinit reparaci ve vhodné formě. Reparace je proto nezbytným doplňkem opomenutí dodržet smlouvu a není nutné, aby to bylo stanoveno v samotné smlouvě.*“¹⁰⁷ Tato povinnost byla také vyjádřena Komisí pro mezinárodní právo v článku 31¹⁰⁸ tak, že „*odpovědný stát je zavázán učinit plnou reparaci za újmu způsobenou mezinárodně protiprávním chováním. Újma představuje jakoukoli škodu, ať materiální či morální, způsobenou mezinárodně protiprávním chováním státu.*“

Na povaze a rozsahu škody pak závisí rozsah a formy reparace (článek 33). Reparace za újmu způsobenou mezinárodně protiprávním chováním má formu restituce, kompenzace a satisfakce. Jednotlivé formy mohou být uplatňovány buď samostatně, nebo v kombinaci (článek 34).¹⁰⁹

Základem pro výklad obsahu a pořadí použití jednotlivých forem nápravy je pak již výše uveden rozsudek ve věci Chorzówské továrny: „*základním principem obsaženým ve vlastním pojmu protiprávního chování...je to, že reparace musí, jak je to jen možné, odstranit všechny důsledky protiprávního chování, a obnovit situaci, která by se vší pravděpodobností existovala, kdyby čin nebyl spáchán. Restituce nebo, pokud to není možné zaplacení částky, odpovídající hodnotě, kterou nesla restituce; pokud je třeba, poskytnutí odškodnění za utrpěnou ztrátu, které by nebyla pokryta restitucí nebo platbou*

¹⁰⁶ *Id.* at para. 72. s. 323

¹⁰⁷ Chorzów Factory Case (Germany v. Poland); P.C.I.J., Ser. A, No. 17, 1928.

¹⁰⁸ Články Komise MP o odpovědnosti států

¹⁰⁹ *Id.* at para. 108.

namísto ní – takové jsou zásady, které by měly sloužit k určení výše kompenzace náležející za chování v rozporu s mezinárodním právem.“¹¹⁰

Mezinárodní právo veřejné zná v oblasti odškodňování, v rámci lidských práv a humanitárního práva pět forem reparace: restituce, kompenzace satisfakce, rehabilitace a záruky neopakování.¹¹¹

Předmětem nápravy je újma způsobená daným protiprávním chováním, v konkrétním případě může jít o škodu hmotnou nebo nehmotnou. Vedle napravení individuální újmy mají reparace i další, neméně významné cíle – může se jednat např. o cíl ukončení konfliktu a prevenci konfliktu budoucího, nebo i o rehabilitaci obětí a společnosti či o usmíření jednotlivců a skupin.

Různé formy reparací jsou komplementární a ne alternativní, není ani vyloučeno, že v některých případech může být plné reparace dosaženo pouze kombinací různých forem odškodňování. Způsob reparace, která má přednost před ostatními, je restituce, je-li možná. Pokud není možné obnovit situaci, která existovala před porušením, přistupuje se ke kompenzaci. Posouzení, která z níže uvedených forem reparace bude v daném případě použita pak záviset na konkrétních okolnostech případu a povaze a rozsahu způsobené újmy.

3.2.1 Restituce v předešlý stav (restitutio in integrum)

Komise pro mezinárodní právo v článku 35 Článků vymezila restituci jako povinnost obnovit situaci, která existovala před spácháním mezinárodně protiprávního chování. Jsou to tedy opatření, která spočívají v obnovení situace či stavu, které existovaly před tím, než k danému protiprávnímu jednání došlo. Restituce může spočívat například v propuštění nezákonně zadržené osoby na svobodu, navrácení majetku, uměleckých děl, případně dokumentů protiprávně zabavených aj.¹¹² Do této kategorie spadají i případy tzv. právní restituce – jedná se např. o zrušení nebo změnu vnitrostátního legislativního předpisu, který je v rozporu s mezinárodním závazkem. Jak již bylo řečeno výše, povinnost restituce

¹¹⁰ Strukturální problémy odškodňování v mezinárodním právu: Factory at Chorzów, Jurisdiction, 1927, PCIJ, Series A, No. 9, s. 21

¹¹¹ *Id.* at para. 51. s. 138

¹¹² *Id.* at para. 3. s. 639

má přednost před dalšími formami, pokud není věcně nemožná, nebo neznamená zátěž, která je zcela nepřiměřená prospěchu vyplývající z restituce namísto kompenzace. Věcná nemožnost je dána např. v důsledku zničení majetku.¹¹³

3.2.2 Odškodnění (kompenzace)

Jestliže škoda není odčiněna restitucí (nebo není dostatečně odčiněna), stát odpovědný za mezinárodně protiprávní chování je zavázán kompenzovat takto způsobenou škodu. Kompenzace pokrývá jakoukoli finančně ocenitelnou škodu včetně ztráty ušlého zisku (článek 36).¹¹⁴ Právě v oblasti mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního investičního práva, tedy oblasti kde se individuální nároky na odškodnění vyskytují nejvíce, je finanční odškodnění (kompenzace) nejčastější formou reparace.

Dále pak dle Základních principů a směrnic¹¹⁵ má být odškodnění poskytnuto za jakoukoliv újmu, kterou lze ekonomicky ocenit. Odškodnění by mělo být přiměřené a odpovídající závažnosti porušení a okolností jednotlivého případu. Odškodnění by mělo být poskytnuto za: fyzickou nebo mentální újmu, ztrátu příležitostí včetně zaměstnání, vzdělání a sociálních výhod, hmotnou újmu a ztrátu výdělku včetně ztrátu výdělečného potenciálu, morální újmu, náklady právní nebo jiné odborné pomoci, léků a lékařské péče, psychologických a sociálních služeb.¹¹⁶

3.2.3 Satisfakce

Třetí formu reparace je satisfakce, která slouží k nápravě nehmotné, morální újmy. Uplatňuje se tehdy, kdy předcházející formy (restituce a kompenzace) samy o sobě nebyly schopny plné reparace docílit. Satisfakce je rovněž adekvátním prostředkem nápravy v těch případech, kdy způsobená újma není finančně vyjádřitelná.¹¹⁷

¹¹³ *Id.* at para. 15.s. 13

¹¹⁴ *Id.* at para. 15.s. 14

¹¹⁵ Rezoluce Valného shromáždění OSN A/RES/60/147 nazvaná Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, ze dne 16.12.2005

¹¹⁶ Základní principy a směrnice ohledně práva na nápravu.

¹¹⁷ *Id.* at para. 3. s. 646

Jako v současnosti uplatňované formy satisfakce lze například uvést vyjádření lítosti, oficiální omluvu (ať už projevenou ústně nebo písemně), veřejný pomník, změny v relevantních zákonech, stipendia nebo granty na památku obětí nebo implementování sociálních programů.¹¹⁸

Zajímavé je, že v případě porušování kogentních norem na ochranu lidských práv použití reparačních forem restituce a kompenzace nepřichází zcela v úvahu, protože tu není co restituovat a pouze finanční kompenzaci nelze považovat za adekvátní odčinění lidského utrpení. Proto se zde do popředí pozornosti dostává ta forma satisfakce, jež spočívá v trestním postihu vlastních původců inkriminovaných činů¹¹⁹. Na druhou stranu Výbor pro lidská práva neřadí potrestání pachatelů mezi satisfakci, ačkoliv jím pro individuální oběť může být, protože trestní stíhání a potrestání pachatelů je povinností státu, jakmile dojde k porušení práv, se kterým je tato povinnost spojena.¹²⁰

3.2.4 Rehabilitace

Rehabilitace jako forma reparace nastupuje tehdy, pokud není úplné obnovení původního stavu možné, avšak je žádoucí se mu co nejvíc přiblížit. Jejím cílem je pak poskytnout oběti nutnou lékařskou a psychologickou péči k udržení fyzického a mentálního zdraví oběti. Základní směrnice a principy ukládají státům poskytnout v rámci rehabilitace nejen lékařskou a psychologickou péči, ale také právní a sociální služby.¹²¹

3.2.5 Závazek neopakování porušování práva

Přestože v některých případech nelze jednoznačně odlišit satisfakci od záruk neopakování, jsou tyto podmínkou účinné nápravy podle Výboru OSN pro lidská práva, stejně tak jako přijetí opatření k zabránění opakování porušení v budoucnu. Úmluva proti mučení dokonce výslovně zakotvuje povinnost států přijmout „*efektivní legislativní,*

¹¹⁸ KRISTKOVÁ, V., Postavení obětí porušování lidských práv v mezinárodním právu, dizertační práce, Právnická fakulta UK v Praze, 2003, s. 122

¹¹⁹ *Id.* at para. 3. s. 650

¹²⁰ *Id.* at para. 3. s. 650

¹²¹ Základní principy a směrnice ohledně práva na nápravu, cit. 185, odst. 21

administrativní a soudní nebo jiná opatření“ k zabránění mučení na jejich území.¹²² Opatření mohou spočívat ve změně právní úpravy nebo praxe.¹²³

Základní principy a směrnice definují opatření k prevenci opakování porušení velmi široce. Preventivní opatření mohou dle nich zahrnovat efektivní civilní kontrolu ozbrojených sborů a bezpečnostních sil, zajištění dodržování standardů spravedlivého procesu a nestrannosti jak v občanskoprávních tak ve vojenských řízeních, posílení nezávislosti justice, ochranu právníků, lékařského a zdravotnického personálu, médií, ochránců lidských práv podporu dodržování etických kodexů a etických norem, zejména mezinárodních standardů pracovníky veřejné správy včetně policie, vězeňské služby, zdravotníků, psychologů, sociálních pracovníků, vojenského personálu a obchodních společností, vytvoření mechanismu prevence a monitorování sociálních konfliktů a jejich řešení.¹²⁴

3.3 Specifika kolektivních reparací

Kolektivní reparace jsou zvláštním druhem reparací a jsou využívány v případech, kdy masové a systematické porušování lidských práv bylo namířené vůči určité společenské skupině (např. na základě etnické příslušnosti). Jako kolektivní reparace může stát obětí porušování lidských práv poskytnout různé např. sociální, zdravotní či vzdělávací služby. Je nutno ale mít na paměti, že tyto poskytnuté služby by neměly být náhražkou za služby, které má stát tak jako tak poskytnout. Kolektivní reparace se nezaměřují na *restitutio in integrum* ani na situaci, která existovala před porušením. Reparace za masová a systematická porušování lidských práv zpravidla není možné v reálu poskytnout všem, kteří splňují kritéria definice oběti podle Základních principů a směrnic z důvodů příliš velkého počtu obětí. V praxi tak může dojít k tomu, že počet osob které jsou právně definovány jako oběti je mnohem větší než počet osob, které jsou příjemcem reparací. Přesto je důležité, aby nebyla vytvářena jakási hierarchie obětí ani posuzovat všechny oběti stejně. Oba takové přístupy by mohly být oběťmi vnímány jako urážka. Neméně důležité je

¹²² Článek 2 Úmluvy proti mučení

¹²³ Základní principy a směrnice ohledně práva na nápravu, cit. 185, odst. 22h)

¹²⁴ Základní principy a směrnice ohledně práva na nápravu, cit. 185, odst.23a)-d), f), g).

i to, aby rozhodnutí o vymezení příjemců reparací byla objektivní a nediskriminační, jinak hrozí, že reparace budou vyvolávat ve společnosti další napětí.¹²⁵

¹²⁵ *Id.* at para. 119. s. 133-135

4 Mechanismy pro odškodňování

Odškodňovací mechanismy lze rozdělit dle způsobu jejich vzniku, právní povahy a kompetence (výlučná a konkurenční). Podle způsobu vzniku je pak můžeme rozlišovat na odškodňovací mechanismy založené na základě mezinárodní smlouvy uzavřené mezi státy, instrumentu přijatého kompetentním orgánem OSN nebo jiné mezinárodní vládní organizace a na dohody mezi státy a soukromými, nestátními aktéry a na odškodňovací mechanismy založené národními zákony. Samozřejmě se objevují i odškodňovací mechanismy smíšené povahy. Jedním z hlavních důvodů pro vytváření speciálních odškodňovacích mechanismů je dosažení rychlé a účinné nápravy. Vzhledem ke specifickým okolnostem škod utrpěných v průběhu ozbrojeného konfliktu nebo před velmi dlouhou dobou (případ Holocaustu) by uplatňování nároků před obecnými soudy bylo buď nemožné, nebo spojené s těžko překonatelnými překážkami (např. promlčení, důkazní břemeno).¹²⁶

4.1 Odškodňovací mechanismy založené smlouvou

Mezinárodní smlouva jako taková je tradičním pramenem mezinárodního práva, na jejímž základě byly zřízeny různé rozhodčí tribunály či komise pro určení nároků na odškodnění. Mezi takovéto smlouvy patří např. Alžírská deklarace, kterou byl založen rozhodčí tribunál pro nároky mezi Iránem a Spojenými státy,¹²⁷ který přijímá a rozhoduje vedle nároků zastupovaných vládou i nároky soukromých osob.¹²⁸

Dále pak dohoda mezi Etiopií a Eritreou z roku 2000, která zřídila Eritrejsko-etioopskou komisi pro náhradu škod,¹²⁹ která byla pověřena rozhodovat cestou závazné arbitráže všechny nároky týkající se ztrát, škod a újmy jedné vlády vůči druhé a příslušníků jedné strany vůči vládě druhé strany, pokud se vztahují ke konfliktu mezi těmito státy a vyplývají z porušení mezinárodního humanitárního práva nebo z jiných porušení

¹²⁶ *Id.* at para. 14. s. 23-31

¹²⁷ Iran-Unired States Claims Tribunal, IUSCT

¹²⁸ *Id.* at para. 14. s. 25

¹²⁹ Eritrea-Ethiopia Claims Commission

mezinárodního práva.^{130 131} Navzdory této úpravě nemohou jednotlivci předkládat Komisi své stížnosti přímo, ale jedině prostřednictvím svých vlád. Komise nicméně ve své rozhodovací praxi prohlásila, že nárok zůstává vlastnictvím jednotlivce, a že případné náhrada musí připadnout právě této osobě. Lze tedy dovodit, že na jednotlivce je zde nahlíženo jako na nositele sekundárních (a jistě i primárních práv), který ale nedisponuje procesní způsobilostí vznést svůj nárok u Komise.¹³²

4.2 Odškodňovací mechanismy zřízené aktem mezinárodní organizace

Tyto odškodňovací mechanismy, na rozdíl od těch založených smlouvou jsou založené jednostranným právním aktem mezinárodních organizací. Možnost přijímat akty mezinárodní organizace a jejich účinky vyplývají ze zřizovací smlouvy, proto jednostranné akty mezinárodních organizací představují právo odvozené.

Kompenzační komise OSN¹³³ (United Nations Compensation Commission, UNCC) byla zřízená pro řešení nároků na náhradu škod způsobených Irákem v důsledku agrese proti Kuvajtu. UNCC byla vytvořena na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN 687 z roku 1991. V této rezoluci jednak Rada stanovila podmínky příměří a požadovala, aby Irák a Kuvajt respektovaly neporušitelnost hranic, a pak nařídila kompenzaci škod vzniklých v důsledku bojů. Dále rezoluce vyzvala generálního tajemníka, aby se zasadil o navrácení veškerého majetku odvezeného z Kuvajtu v průběhu irácké okupace.¹³⁴ Tímto dokumentem Rada bezpečnosti stanovila i konkrétní požadavky na odškodnění Irákem. Patří mezi ně jednak povinnost restituce veškerého kuvajtského majetku, kterého se Irák zmocnil, včetně uměleckých a jiných cenností, uloupených jeho invazními jednotkami, případně náhrada při jejich poškození. Rezolucí 687 se pak dále ustanovil Fond, do něhož budou plynout finanční prostředky z vývozu irácké ropy a ropných produktů a spravovat jej bude právě Kompenzační komise se sídlem v Ženevě, které také přísluší stanovit všechny finančně vyčíslitelné důsledky irácké agrese, mj. též škody vzešlé z uloupení kuvajtských

¹³⁰ *Id.* at para. 37. s. 73-80

¹³¹ Dle článku 5 Dohody je Komise pověřena „řešit....všechny stížnosti na ztráty, škody a úrazy...které: a) souvisejí s konfliktem, a b) vyplývají z porušení mezinárodního humanitárního práva.

¹³² *Id.* at para. 54.s. 258

¹³³ United Nations Compensation Commission, UNCC

¹³⁴ Zdroj: <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=839>>

uměleckých cenností, jakož i náhrady za devastaci přírodních zdrojů a ekologických škod, vzniklých úmyslným zapálením kuvajtských ropných polí a úmyslným vypuštěním ropy do mořských vod zálivu.¹³⁵ Podle odst. 16 této rezoluce je pak Irák „*odpovědný podle mezinárodního práva za jakoukoli přímou ztrátu, škodu, včetně škod na životním prostředí a ničení přírodních zdrojů, nebo újmu způsobenou cizím vládám, státním příslušníkům a společností v důsledku protiprávní invaze a okupace Kuvajtu Irákem*“.¹³⁶

Mezinárodní vyšetřovací komise pro Darfur byla zřízena na základě rezoluce Rady bezpečnosti 1564 z roku 2004, která ve své zprávě doporučila vytvoření Kompenzační komise pro mezinárodní zločiny spáchané v Darfuru a to jako komplementární opatření k předání situace Mezinárodnímu trestnímu soudu. Tato komise by se měla zabývat odškodňováním obětí závažných porušení (zejm. válečných zločinů, zločinů proti lidskosti a genocidia) v Darfuru. Bohužel tato Kompenzační komise nebyla zatím zřízena.¹³⁷ Mezinárodní vyšetřovací komise tento svůj návrh na zřízení Kompenzační komise pak odůvodňuje tím, že v současnosti mezinárodní právo nejenže stanoví trestní odpovědnost jednotlivce, ale také ukládá závazek státům, jejichž občany jsou pachatelé nebo pro něž jednali *de jure* či *de facto* orgány, aby poskytly reparaci včetně kompenzace za způsobenou škodu.¹³⁸

Komise pro bydlení a majetkové spory¹³⁹ byla zřízena na základě nařízení vydaného Zvláštním představitelem generálního tajemníka OSN v rámci mandátu Dočasné správy OSN v Kosovu (UNMIK). Jedná se o právní akt UNMIK, tedy pomocného orgánu zřízeného v souvislosti s rezolucí Rady OSN 1244 z roku 1999.¹⁴⁰

4.3 Odškodňovací mechanismy smíšené povahy

Jedná se o odškodňovací mechanismy, které nejsou vytvořené čistě mezinárodními instrumenty (smlouvami nebo akty mezinárodních organizací), ale jsou vytvořené kombinací více pramenů pocházejících z vnitrostátního i mezinárodního práva. Řadíme

¹³⁵ *Id.* at para. 3. s. 810

¹³⁶ *Id.* at para. 14. s. 23-31

¹³⁷ *Id.* at para. 14. s. 26

¹³⁸ *Id.* at para. 37. s. 78

¹³⁹ Housing and Property Claims Commission

¹⁴⁰ *Id.* at para. 14. s. 27-29

mezi ně např. Německý program odškodňování nucené práce¹⁴¹, Mezinárodní komisi pro nároky pojištění z doby Holocaustu¹⁴², která byla zřízena na základě Memoranda o porozumění mezi skupinou evropských pojišťoven, americkými úřady pro regulaci pojišťoven a židovskými organizacemi (např. World Jewish Restitution Organization). Memorandum bylo uzavřeno několika soukromými pojišťovnami, nevládními organizacemi a speciálními orgány OSN pro dohled nad pojišťovnami. Komise se pak skládá z dvanácti členů – paritně složenými šesti zástupci amerických orgánů a židovských organizací a šesti zástupci evropských pojišťoven.¹⁴³

4.4 Řízení o odškodnění před národními soudy

V řízeních před národními soudy – před soudy státu, který nese za způsobenou újmu odpovědnost, narážejí oběti na pochybnosti ohledně jejich procesního práva domáhat se svého práva přímo na orgány cizího státu. Soudy tak činí jednak na základě nejasně definovaného procesního práva jednotlivce v Haagské úmluvě č. IV.¹⁴⁴ Tradiční interpretace mezinárodního práva totiž vychází z toho, že ustanovení mezinárodního humanitárního práva působí jen na mezistátní úrovni a nezakládá žádné právo jednotlivců na kompenzaci za škody způsobené porušením mezinárodního humanitárního práva.¹⁴⁵

Dalším problémem, na který oběti narážení v řízení před soudy svého vlastního státu je institut jurisdikční imunity státu a státního majetku. Ten říká, že státy jakožto vzájemně rovné subjekty nemohou nechat své soudní orgány rozhodovat spory proti jiným státům.¹⁴⁶ Je ovšem skutečností, že Úmluva OSN o jurisdikčních imunitách státu¹⁴⁷ neposkytuje jasnou odpověď. Na jedné straně článek 12 Úmluvy stanoví výjimku z imunity pro škodu na zdraví a majetku bez ohledu na to, zda byly způsobeny jednáním *jure gestionis* či *jure imperii*. Na druhé straně však z komentáře Komise MP k článku 12 Návrhu článku o

¹⁴¹ German Forced labour Compensation Programme

¹⁴² International Commission on Holocaust Era Insurance Claims

¹⁴³ *Id.* at para. 14. s. 27-29

¹⁴⁴ Případ Chorzówské továrny

¹⁴⁵ *Id.* at para. 37. s. 75

¹⁴⁶ např. rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora ze dne 3.2.2012 Jurisdictional Immunities of the State Germany v. Italy: Greece Intervening, ve kterém byla doktrína jurisdikční imunity Německa potvrzena a bylo konstatováno, že italské soudy nemají právo žádat po Německu odškodnění pro italské oběti nacismu.

¹⁴⁷ Úmluva je založena na obecném pravidlu, podle kterého stát požívá imunity ve vztahu k sobě a svému majetku z jurisdikce soudu jiného státu.

jurisdikčních imunitách vyplývá, že toto ustanovení se nepoužije na situace ozbrojených konfliktů. V takových případech by se měla použít úprava mezinárodního práva obyčejového, na kterou odkazuje preambule Úmluvy. Dle některých autorů nelze vyloučit, že do rozsahu aplikace Úmluvy mohou spadat též vojenské činnosti cizích států v době ozbrojeného konfliktu.¹⁴⁸

Přestože mají zvlášť závažné zločiny charakter *erga omnes*, zdaleka ne všechny státy přijaly vnitrostátní zákon, který by umožňoval stíhat cizí státy i za činy spáchané mimo jeho území. A konečně, v praxi se projevuje jen malá ochota států zabývat se spory, které přímo nezasahují jejich zájmy. Jako výhodu národních soudů lze na druhou stranu uvést jejich větší stabilitu.¹⁴⁹

¹⁴⁸ *Id.* at para. 37. s. 74-75

¹⁴⁹ *Id.* at para. 54.s. 262

5 Odškodňování obětí rwandské genocidy

Rwandskou genocidou rozumíme masové vraždy, které probíhaly od dubna do poloviny července roku 1994. Během krátkého období necelých sta dnů bylo podle odhadů zavražděno na osm set tisíc lidí, teda asi dvacet procent tehdejší populace. Události roku 1994 byly vyvrcholením dlouhodobého napětí mezi menšinovým kmenem Tutsi (jehož příslušníci v minulosti drželi téměř celou moc ve státě) a mezi většinovým Hutu, který se k moci dostali teprve na přelomu konce padesátých a začátku šedesátých let dvacátého století, kdy došlo ke svržení tutsijské monarchie.

V roce 1990 vypukly na severu Rwandy boje mezi převážně hutuskou vládou a Tutsii vedenými hnutí RPF (hnutí Vlastenecké fronty Rwandy), které operovalo ze sousední Ugandy. Napětí a konflikty byly doprovázeny pravidelným zabíjením příslušníků kmene Tutsiů a osidlování jejich území většinovou populací Hutuů.

Konflikt měl být ukončen mírovou dohodou z roku 1993, která předpokládala ustanovení dočasné vlády a vysání nových voleb. V tom samém roce pak byla na žádost Rwandy a RPF ustanovena mise OSN pro pomoc Rwandě (UNAMIR), která měla pomoci dohodu uplatnit v praxi.¹⁵⁰ Vlivem následujících událostí ale k ustanovení dočasné vlády nikdy nedošlo. V dubnu roku 1994 totiž, při svém návratu z mírových jednání v Tanzánii, zahynul prezident Rwandy a Burundi. Jeho letadlo bylo za dosud nevyjasněných okolností sestřeleno při přistávacím manévru nad letišťem v Kigali. Atentát odstartoval násilnou reakci, která přerostla v masové vyvražďování Tutsiů a umírněných Hutuů. Genocida byla plánovaná vrcholnými členy vládní garnitury a koordinaci provádění plánu pak zajišťovala vláda spolu s vojenskými a civilními úředníky za významné podpory a šíření propagandy některých médií (např. rádiová stanice Hutu power a Radio Rwanda). Samotné zabíjení pak bylo vedle vojenských složek hlavně v režii hutuských milicí Interahmwe a Impuzamugamb.

¹⁵⁰ Zdroj: <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=839>>

Konflikt ve Rwandě je na rozdíl od konfliktu v bývalé Jugoslávii vnitřního charakteru a je to zároveň poprvé v historii, kdy je mezinárodně postihováno hrubé porušování humanitárního práva ve vnitřním konfliktu.¹⁵¹

5.1 ICTR – Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

ICTR byl zřízen rezolucí Rady bezpečnosti ze dne 8. listopadu 1994 podle kapitoly VII Charty OSN. Tribunál sídlí ve městě Arusha v Tanzánii. Statut ICTR pak upravuje přednost ve vztahu k vnitrostátním soudům, individuální trestní odpovědnost a věcnou a osobní působnost. Statut ICTR zahrnuje působnost ohledně zločinu genocidy, zločinů proti lidskosti a válečné zločiny. Místní a časová působnost tribunálu není pouze omezena na stát Rwanda, ale je rozšířena i o území sousedních států, avšak jen v souvislosti se zločiny spáchanými rwandskými občany. Časová působnost soudu se vztahuje na období od 1. ledna do 31. prosince 1994.¹⁵²

Zatímco tribunál stíhá vysoce postavené členy vlády a ozbrojených sil. Národní soudy Rwandy, zvané *gacaca*, mají v pravomoci stíhat pachatele s nižším postavením v politické a vojenské hierarchii a místní obyvatele podílející se na vyvražďování. Tribunál je však místním soudům nadřazen. Stejně jako v případě Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, byl i tento tribunál vyzván k ukončení činnosti do konce roku 2014 a k přesunu pravomocí pod Mezinárodní zbytkový mechanismus pro trestní tribunály,¹⁵³ jež převzal agendu toho tribunálu počínaje 1. červencem 2012.¹⁵⁴ Očekává se, že Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu zcela ukončí svou činnost během letošního roku.¹⁵⁵

¹⁵¹ PODLAHOVÁ, V., *Zločiny proti lidskosti (nejvýznamější historické události a jejich postih v praxi mezinárodních trestních tribunálů)* In VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného. vyd: Univerzita Karlova v Praze, 2007. ISBN: 978-80-85889-98-7, s. 66

¹⁵² VÁLEK, P., *Klíčová rozhodnutí trestních tribunálů ve světle mezinárodního práva*, vyd: C.H.Beck, 2009. ISBN: 978-80-7400-151-2 s. 10 - 11

¹⁵³ The International Residual Mechanism for Criminal Tribunals

¹⁵⁴ Rezoluce 1966, S/RES/1966 (2010), Rada bezpečnosti OSN, 22. prosince 2010

¹⁵⁵ Zdroj: <<http://www.unict.org/en/news/icttr-expected-close-down-2015>>

5.2 Právní prameny pro odškodňování obětí

Oběti rwandské genocidy se mohou náhrady utrpěné škody domáhat v postavení obětí¹⁵⁶ trestního soudního řízení a v případě, že je žalovaný shledán vinným, soudce má možnost rozhodnout i o civilních náhradách škody.

Ústavní procesní genocidní zákon¹⁵⁷ pak upravuje podmínky podání ať už jednotlivcem či hromadným zástupce. V prvních letech účinnosti zákona byly osoby domáhající náhrady škody účastníky dvou třetin trestních řízení. Bohužel se ale právě tito žadatelé potýkali s mnoha administrativními potížemi, způsobené např. nedostatkem informací o jejich právech a dále překážkami spočívající v obstarávání důkazů (např. úmrtních listů), nebo v prosté vzdálenosti soudů od jejich domova. Téměř polovina žadatelů odškodnění podle tohoto zákona se dočkala jeho přiznání, jednalo se pak o odškodnění za materiální a nemateriální újmu. V mnoha případech byl ale shledán spoluodpovědným i Rwandský stát, protože odsouzené osoby jednaly např. jako osoby úřední, nebo protože stát nedostal své povinnosti zastavit vraždění.¹⁵⁸ Bohužel, minimální počet obětí dostalo přiznané náhrady škod doopravdy vyplaceny (ať už z důvodu neochotnosti, nesolventnosti odsouzeného či z nevynutitelnosti náhrad škod na státě).

Vláda se proto rozhodla přijmout další zákon na odškodnění obětí genocidy, na základě kterého měla být náhrada škody vyplacena nezávisle na trestním odsouzení pachatele škody. Tento odškodňovací zákon nebyl ale nikdy přijat.

Od roku 1996 do ustanovení soudů *gacaca* v roce 2001, se přeživší genocidy domáhali svého práva na odškodnění v téměř dvou třetinách všech trestních řízeních probíhajících před speciálními senáty obecných soudů. Téměř 50% z nich pak byl přiznán nárok na odškodnění materiální či morální újmy. V počátku soudy jako náhradu škody přiznaly asi čtyřem tisícem obětí částku blízkou se sto milionům dolarů, jakkoliv zůstává nejasný základ pro rozhodování o konkrétní výše přiznané sumy v jednotlivých případech. Tak např. ztráta manžela byla oceněna 250.000,- ale i 8.000.000,- rwandskými franky (přibližně asi 400 a 13.000,- amerických dolarů), aniž by byla rozhodnutí náležitě

¹⁵⁶ Survivors of the genocide crimes are entitled to register as civil parties in criminal cases.

¹⁵⁷ The Organic Law on genocide proceedings

¹⁵⁸ Zdroj: < <http://www.redress.org/africa/rwanda> >

odůvodněna.¹⁵⁹ Problémem ale zůstává, že do roku 2012 nebyl žádný nárok přiznaný soudem oběti proti individuálně určenému pachateli či Rwandské republice zcela vymožen a zároveň prozatím nebyla složena žádná částka přiznaná obětem soudy na zvláštní účet Národní banky Rwandské republiky zřízeného v roce 1996 Ústavním genocidním zákonem procesním.

5.2.1 Soudy *gacaca*

Na vznik speciálních soudů *gacaca* se váže závažné omezení možností přeživších genocidy domáhat se náhrady škody v trestních řízeních. V rozporu s mezinárodním právem tento zákon stanovil, že žaloby domáhající se náhrady škod vůči státu jsou nepřijatelné a to z toho důvodu, že vláda již uznala svůj podíl odpovědnosti za genocidu a za účelem odškodňování obětí vláda každoročně přispívá určitým procentem státního rozpočtu do fondu pro oběti genocidy.¹⁶⁰ Tomuto ustanovení zákona byla navíc přiznána i retroaktivní účinnost. Zároveň stanovil, že soudy *gacaca* mohou rozhodovat výhradně pouze o odškodňování materiální újmy.

V případě náhrady jiných škod zákon předpokládá vznik speciálního Fondu na odškodnění obětí,¹⁶¹ ve spolupráci s kterým bude soud o náhradě újmy rozhodovat. Článek 39 tohoto zákona pak stanoví pravomoc soudů *gacaca* naříditi restituci, vyplacení ceny odpovídající ceně rabovaného majetku či uložení prací v rozsahu odpovídající jeho hodnotě. Do značné míry ale tato ustanovení zůstalo pouze teorií – jejímu uvedení do praxe zabránil nedostatek vynucovací kompetence.¹⁶² Také z důvodu minimálního reálného vyplacení soudně přiznaného odškodnění obětem genocidy čelila Rwandská republika kritice z neexistence peněžitého fondu, který by sloužil jako alternativa v případě, kdy viník odmítl danou sumu zaplatit. Další kritika státu v odškodňovacích procesech se týkala chybějících jasných pravidel a kritérií pro vyměřování odškodnění (např. zda-li se jednalo o zavraždění člověka, o zničení majetku, krádeže domácích zvířat) a dále pak nepřijetí dostatečných preventivních opatření, která by zamezovala nakládání se

¹⁵⁹ *Id* at para. 158.

¹⁶⁰ *Id* at para. 158.

¹⁶¹ Indemnification Fund

¹⁶² *Id* at para. 158.

zločinně nabytým majetkem. V praxi tak běžně docházelo k tomu, že viníci tento majetek rozprodali, či ho jako dědictví nabyli děti pachatelů a domáhání se ho zpět oběti se stalo téměř nemožné.

Soudy *gacaca* ukončily svou činnost dne 4. května 2012. Během deseti let své činnosti projednalo více než 1,9 milionu zločinů spáchaných během rwandské genocidy. Přibližně 65% z celkového počtu asi dvou milionu obviněných bylo pak odsouzeno.¹⁶³

5.2.2 Rwandský reparační fond (Fonds d'Assistance aux Rescapés du Génocide)¹⁶⁴

Tento fond byl založen vládou zákonem z roku 1998 a má sloužit jako zdroj refundace nejpotřebnějším za období masakrů spáchaných ve Rwandě během období od 1. října 1990 až 31. prosince 1994. Je určen pro přeživší genocidy, zj. je určen sirotkům, vdovám a zdravotně postiženým osobám. Fond se zaměřuje na služby obětem jako je vzdělání, zdraví, ubytování a resocializace. Zřízením fondu byla dána možnost obětem domáhat se reparace nezávisle na soudních řízeních, poskytnutí jeho pomoci není vázáno na specifikaci konkrétního odsouzeného obětí.¹⁶⁵

5.2.3 Veřejně prospěšné práce

Ačkoliv trest veřejných prací nebyl jako trest ve rwandském trestním zákoníku uveden, stal se jedním ze symbolů obnovování spravedlnosti po genocidě. Soudy *gacaca* hovoří o „*les travaux d'intérêt général*“. Veřejně prospěšné práce byly ukládány pouze za méně závažné zločiny. Jejich početné ukládání bylo odůvodněno zj. myšlenkou, že osoby, které se podílely na vnitřním rozvracení země, *de facto* na jejím ničení, má být nyní uložena povinnost podílet se zase na její obnově a to právě prostřednictvím výkonu obecně prospěšné činnosti. Ke dni 5. srpna 2008 bylo k veřejně prospěšným pracím odsouzeno celkem 94,318 osob, z toho 3,000 osob svůj trest už vykonalo. Zároveň některým byl trest veřejně prospěšných prací uložen vedle trestu odnětí svobody.

¹⁶³ Zdroj: <http://www.unict.org/en/ictr-milestones>

¹⁶⁴ FARG

¹⁶⁵ *Id* at para. 158.

Ukládání této formy zároveň čelilo kritice ze stran obětí, které upozorňovaly na to, že osoby odpovědné za zločiny páchané během genocidy byly sice potrestány, ale přesto v zásadě zůstávají na svobodě a zároveň upozorňovaly na to, že tento trest nereflektuje odškodnění konkrétních obětí či pozůstalých, ale zajišťuje reparaci společnosti jako celku, chybí zde tedy určitá míra individualizace trestu ve vztahu k poškozeným.¹⁶⁶

5.3 Současná situace

V prosinci roku 2013 Mezinárodní trestní soud pro Rwandu pověřil Mezinárodní organizaci pro migraci¹⁶⁷ (IOM) k vypracování studie ohledně zhodnocení míry odškodňování obětí rwandské genocidy ze strany státu. V souvislosti s touto studií ohlásila rwandská vláda v roce 2014 plánované zřízení nového fóra pod záštitou ministerstva spravedlnosti, které by mělo sloužit jako think-tank ohledně nejlepších způsobů realizace práva na odškodnění obětmi. Zřízení takového fóra je jistě velmi vítaným krokem, otázkou zůstává, proč se tak děje až po 20 letech od ukončení genocidy.

Většina rozsudků soudů *gacaca* byla opřena o výpovědi svědků páchaní zločinů. Velká část těchto obětí za své výpovědi proti žalovaným zaplatili vysokou cenu – přeživší genocidy, byli vyloučeni ze svých komunit a nadále se báli odvety v důsledku jejich svědectví. Soudy *gacaca* byly uzavřené v roce 2012, zároveň se počítá s postupným ukončením činnosti i ICTR, aniž by otázka reparačních procesů s obětmi genocidy byla zcela vyřešena. I to je jeden z důvodů velkých nadějí vkládaných v závěrečnou zprávu IOM, která by měla za součinnosti s rwandskou vládou, občanskou společností a mezinárodním společenstvím nastítnit možné formy pro dořešení otázky odškodňování obětí. Úspěch uvedení doporučení IOM pak bude ale v neposlední řadě záviset na ochotě rwandské vlády skutečně doporučení implementovat a na její vůli odpovídající reparaci obětem poskytnout.

Díky kamarádovi – lékaři bez hranic, se autorka seznámila s ženou pocházející ze Rwandy, z kmene Tutsi, která ve svých šesti letech rwandskou genocidu sama zažila, resp. ji jako jediná z rodiny přežila. Od ní se autorka také dozvěděla o odškodňování obětí

¹⁶⁶ Ibid 166, s. 105-108

¹⁶⁷ The International Organisation for Migration

rwandské genocidy formou možného bezplatného univerzitního vzdělávání, které je jinak ve Rwandě velmi nákladnou záležitostí. Vláda uvádí jako beneficiáře tohoto opatření „oběti genocidy“, v praxi se ale tak bude ve většině případů jednat o příslušníky kmene Tutsi. Na tomto příkladu by autorka chtěla demonstrovat složitost problematiky odškodňování obětí zvláště závažných zločinů. Na jednu stranu nemůže být pochyb o nutnosti, povinnosti státu osoby, které prožily hrůzy, které si je těžké jenom představit odškodnit. Na druhou stranu, a to právě ve vztahu k Rwandě, je nutné najít bilanci mezi zájmem nad odškodněním a zájmem na obnově společnosti a předcházení vzniku dalšího konfliktu v budoucnosti. Tím, že vzdělanější vrstva obyvatelstva se ve Rwandě (znovu) rekrutuje (díky možnosti bezplatného univerzitního vzdělání) z řad příslušníků kmene Tutsi, má autorka obavy, aby se postupem času neopakoval situace, kdy Hutu nabydou pocitu podřízenosti a nespokojenosti s nedostatečným vlastním zastoupením v důležitých funkcích. A z toho, aby nedošlo k podobnému konfliktu v budoucnu.

6 „Ideální“ model řešení odškodňování

Ochrana lidských práv obecně je v současnosti považována za obecný zájem mezinárodního společenství i mezinárodního práva. Rada bezpečnosti OSN navíc označila vážné porušení mezinárodního práva lidských práv za ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti. Také proto nemůže žádný účastník mezinárodního společenství odpovědně trvat na stanovisku, že jeho chování vůči osobám nalézajícím se na jeho území či pod jeho mocí je výlučně záležitostí jeho vnitřní jurisdikce. Přesto mezinárodní právo lidských práv postrádá ucelenou teorii a zároveň mu chybí i ucelená a jednotná praxe ohledně nápravy újmy obětem porušování lidských práv.

Jedním z možných řešení je budování skutečné solidarity mezi jednotlivými členy mezinárodního společenství, protože právě oni vytvořili a uvedli do praxe celý soubor pravidel lidskoprávní ochrany na mezinárodní úrovni a právě mezinárodní společenství by mělo též usilovat o vytvoření efektivního systému odškodnění obětí porušení těchto práv.¹⁶⁸

Problémem v současnosti samozřejmě zůstává, jak tuto solidaritu zabezpečit. Možným řešením je zakládání tzv. trust fondů. Tedy svěřeneckých fondů na mezinárodní úrovni, ze kterých plynou prostředky na odškodňování obětí.

V roce 1981 byl z iniciativy OSN zřízen právě takovýto fond¹⁶⁹ na odškodňování obětí mučení, který distribuuje 10 milionů dolarů ročně ve prospěch obětí toho násilí. Následovalo zřízení fondu pro oběti apartheidu¹⁷⁰ a fondu na pomoc obětem novodobého otroctví.¹⁷¹ Problémem těchto fondů zůstává závislost na vůli členských států OSN do fondů finančními prostředky přispívat.¹⁷² Autorka se ale domnívá, že pomoc obětem nemusí být výhradně finanční, ale mohla a měla by spočívat např. ve znovu začleňování obětí do společnosti, v psychologickém poradenství a podobně.

¹⁶⁸ *Id.* at para. 49. s. 100

¹⁶⁹ UN Voluntary Fund for Victims of Torture

¹⁷⁰ Tento fond působil v dobách v dobách rasistického režimu v jižní Africe, přestal existovat v roce 1995 po pádu režimu apartheidu.

¹⁷¹ Fond bohužel trpí nedostatkem financí – v roce 2001 mohl na pomoc ve prospěch obětí otroctví rozdělit méně než 200 000 dolarů, jeho prostředky jsou přitom určeny i ve prospěch rehabilitace dětských obětí ozbrojených konfliktů, včetně dětských vojáků.

Id. at para. 49. s. 101

ZÁVĚR

Pokud normy mezinárodního práva formulují a upravují závazky subjektů tohoto práva, musí být upraveny i sekundární povinnosti v případě jejich porušení. Tuto sekundární povinnost nazýváme odpovědnostním právním vztahem, který mimo jiné zahrnuje povinnost reparace oběti tohoto protiprávního jednání.

Téma práce pojednává o odškodňování obětí zvláště závažných zločinů. Ty je možné charakterizovat jako závazky mající kogentní povahu, které jsou závazné *erga omnes*. V případě porušení kogentních norem má odpovědnostní právní poměr specifickou povahu, která spočívá v tom, že má povahu univerzální, tedy, že povinnost reparace má porušitel práva vůči každému z členů mezinárodního společenství. A každý člen mezinárodního společenství může také jejich dodržování vynucovat.

Mezinárodní právo upravuje odpovědnostní vztah mezi státy, závazek reparace ve vztahu stát - jednotlivec byl v minulosti postihnut institutem diplomatické právní ochrany, kdy nárok poškozeného převzal jeho domovský stát, který ho pak vymáhal na státu, který jeho občana poškodil. Tato úprava ale nemohla, ve vztahu k množství práv přiznaných jednotlivci jednotlivými právními prameny mezinárodního práva být dostačující. Podle autorčina názoru, není ale ani současná právní úprava domáhání se nároku odškodnění jednotlivcem uspokojivá.

Má-li tato práce přinést odpověď na otázku, jaký mechanismus odškodňování představuje ideální řešení, musí autorka konstatovat, že dle jejího názoru neexistuje jasná a jednoznačná odpověď. Jako cestu možného řešení vidí autorka v zakládání nadnárodních peněžních fondů (nejspíše pak pod patronátem OSN), do kterých by měli povinnost přispívat všechny státy společenství. Tato povinnost je ospravedlnitelná charakterem norem, v případě jejichž porušení by byly peněžní prostředky poskytované konkrétním obětem. Jednalo by se právě o oběti porušení kogentních norem mezinárodního práva, jimiž je vázáno celé mezinárodní společenství. Autorka si je ale vědoma obtížnosti přimět státy mezinárodního společenství k odvodu finančních prostředků do takovýchto fondů.

Autorkou studované lidskoprávní úmluvy zaručují jednotlivci konkrétní práva, nezakládají už ale individuální nárok na poskytnutí odškodnění v případě porušení smlouvou garantovaných práv. Namísto toho zavazují státy k přijetí legislativy, která

jednotlivci zajistí práva vymahatelná vnitrostátním soudem. Tento mechanismu autorka shledává jako problematický - např. v rámci odškodňování obětí rwandské genocidy stát přímo stanovil, že „žaloby domáhající se náhrady škod vůči státu jsou nepřijatelné“. Ve chvíli, kdy stát takto odmítne nést odpovědnost za vlastní protiprávní činy (nebo za protiprávní jednání jemu přičitatelné) by dle autorky měl nastoupit nadnárodní mechanismus poskytující reparace jednotlivcům, kterým toto právo bylo ze strany státu odepřeno. A zároveň by mohly být oběti, na základě rozhodnutí nadnárodního subjektu (ať už soudního či mimosoudního) odškodněny z prostředků mezinárodního fondu zřízeného z vůle států na mezinárodní úrovni. Samozřejmě s tím ale vyvstává otázka, jak státy k takové solidaritě přimět.

Další nedostatek současné úpravy autorka spatřuje v úpravě odpovědnosti nestátních aktérů, kteří nejednají v zájmu žádného státu (a tím je tak vyloučena přičitatelnost jejich chování). Protože není dostatečně vymezeno, kdo nese odpovědnost za protiprávní jednání těchto nestátních subjektů, nemůže být ani jasně řečeno, na kom by se jednatel měl dožadovat náhrady újmy, která mu jimi byla způsobena. V souvislosti s touto otázkou autorku napadá konkrétní, aktuální příklad v podobě obětí činů Islámského státu. Islámský stát, resp. jeho přívrženci operují a páchají zločiny na území několika států, aniž by deklarovali, že jednájí v zájmu některého z nich. Dle pravidel mezinárodního práva tudíž žádný stát ani nenesou odpovědnost za jejich jednání a je velmi těžko představitelné, že by se státy v budoucnu samy zavázaly k rozšíření vlastní odpovědnosti na odpovědnost také za tato hnutí, která nejednají v jeho prospěch. Řešením by mohlo být právě zřízení nadnárodního fondu.

Na základě prostudovaných pramenů autorka konstatuje, že závazek odškodnění obětí (a autorka tím nemá na mysli „pouhý“ trestní postih pachatele, ale zj. nápravu porušeného stavu a následnou pomoc oběti s resocializací) není v současné době součástí obecného mezinárodního práva. Opačná situace by ale byla nade vší pochybnost velmi žádoucí a zdůvodnitelné (pokud by závazek odškodňování obětí vyplýval již z obecného mezinárodního práva, usnadnilo by to mimo jiné i vynutitelnost takovéto reparační povinnosti). To, že závazek odškodnění zatím není součástí obecného mezinárodního práva, autorka přičítá zj. nedostatku vůle ze strany subjektů mezinárodního práva.

Autorka si dále za jeden z cílů této práce dala zodpovědět otázku, proč doposud nebyl na mezinárodním poli přijat dokument, který by odškodňování jednotlivců řešil komplexně. Mezinárodní právo má hned z několika důvodů odlišný charakter, než právo vnitrostátní. Jedním z nich je ten, že státy, jako adresáti norem mezinárodního práva jsou i tvůrci těchto norem. Samozřejmě je pak o to více komplikované nalézt řešení, na základě kterého si státy navzájem budou ukládat více povinností, v tomto případě povinnosti ohledně závazku odčinit újmu způsobenou jednotlivci v důsledku jednání odporující normám *ius cogens*. Přijetí Článků od odpovědnosti států je ale dle autorky významným pozitivním signálem, že státy mají vůli se problematikou zabývat a můžeme sledovat vývoj následujících let, zda-li k podobně komplexní kodifikaci nedojde i ohledně odpovědnostního vztahu stát – jednatel.

SEZNAM ZKRATEK

ICC	Mezinárodní trestní soud (International Criminal Court)
ICTR	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda)
ICTY	Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia)
OSN	Organizace spojených národů
MTS	Mezinárodní trestní soud
UN	Organizace spojených národů (United Nations)
UNCC	United Nations Compensation Commission

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie a sborníky

- BÍLKOVÁ, V., *Právo obětí ozbrojených konfliktů na odškodnění*. In Ondřej, Jan a Pavel Šturma. *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo: sborník mezinárodní konference*, Praha, 31. 10. 2008. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2008.
- BUREŠ., P. *Lidská práva v mezinárodním trestním řízení*. vyd. Iuridicum Olomoucense, o.p.s ve spolupráci s Právnickou fakultou Uniiverzity Palackého v Olomouci, 2012. ISBN: 978-80-87382-32-5.
- ČAPEK, J., *Evropská úmluva o ochraně lidských práv - I. část*. vyd. LINDE PRAHA, a.s., 2010. ISBN: 978-80-7201-811-6.
- ČEPELKA, Č., *Odpovědnost států, Návrh článků 1 až 35 kodifikační úmluvy (s komentářem)*, UK, Praha, 1985, s. 53 – 62.
- ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. a BÍLKOVÁ, V. *Právo mezinárodní odpovědnosti In Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva*. vyd. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN 978-80-87146-03-3.
- ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., *Mezinárodní právo veřejné*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-807-1797-289.
- DAVID, V., SLADKÝ, P., ZBOŘIL F., *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*, vyd: Leges, 2008. 978-80-87212-86-8.
- FEYTER, K. *Out of the ashes: reparation for victims of gross and systematic human rights violations*. Antwerp: Intersentia. ISBN 90-509-5451-0.
- FLÍDROVÁ, E., *Odškodnění obětí v mezinárodních lidskoprávních smlouvách In Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.
- HUBÁLKOVÁ, E. *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Řízení před Evropským soudem pro lidská práva. Formální náležitosti podání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, ISBN: 978-80-7478-043-1

- HÝBNEROVÁ, S., *Odškodnění v mezinárodním právu lidských práv* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.
- HÝBNEROVÁ, S., *Sexuální násilí na ženách v mezinárodním humanitárním právu a přínos ICTY a ICTR* In *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární*. vyd Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN: 978-80-87146-15-6.
- JØRGENSEN, N., *The Responsibility of States of International Crimes*, Oxford University Press, Oxford, 2000, ISBN 0-19-829861-7.
- KLOBOUČKOVÁ, S., FENYKL, J., *Mezinárodní justiční spolupráce v trestních věcech*, vyd: Linde Praha, a.s., 2005. ISBN: 80-7201-527-3.
- LIPOVSKÝ, M., *Rehabilitace jako forma reparaace* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. ISBN: 978-80-87146-15-6.
- MALENOVSKÝ, J., *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. vyd: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1993. ISBN: 978-80-7239-218-6.
- PODLAHOVÁ, V., *Zločiny proti lidskosti (nejvýznamější historické události a jejich postih v praxi mezinárodních trestních tribunálů)* In VIII. Studentská vědecká konference mezinárodního práva veřejného. vyd: Univerzita Karlova v Praze, 2007. ISBN: 978-80-85889-98-7.
- SHELTON, D., *Remedies in international human rights law*. 2. ed., publ. new as paperback. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press, 2006. ISBN 978-019-9207-534.
- ŠTURMA, P., *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Karolinum, 2002. ISBN: 80-246-0305-5.
- ŠTURMA., P., *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. vyd: C.H.Beck, 2010. - 978-80-7400-318-9.
- ŠTURMA, P., *Nástin mezinárodních odškodňovacích mechanismů* In *Odškodňování v mezinárodním právu*. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.

- ŠTURMA, P. *Nový trend v odpovědnosti státu: individuální právo na odškodnění obětí závažných porušení mezinárodního humanitárního práva?* In *O veřejné správě*. vyd: AUC Iuridica no. 1/2010, 2010. ISBN: 978-80-246-1788-6.
- ŠTURMA, P., *Odškodňování jako příklad konstruktivní neurčitosti a dynamické povahy současného mezinárodního práva* In *Odškodňování v mezinárodním právu*, vyd: Univerzita Karlova v Praze, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.
- ŠTURMA, P., *Právní následky mezinárodně protiprávního chování*, Pocta Čestmíru Čepelkovi k 80. Narozeninám. vyd: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2007.
- ŠTURMA, P., *Strukturální problémy odškodňování v mezinárodním právu* In *Odškodňování v mezinárodním právu*, vyd: Univerzita Karlova v Praze, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.
- TYMOFEYEVA, A., BLŠŤÁKOVÁ, T. *Spravedlivé zadostiučinění na základě Evropské úmluvy o lidských právech* In *Odškodňování v mezinárodním právu*, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. ISBN: 978-80-87146-98-9.
- VÁLEK, P., *Klíčová rozhodnutí trestních tribunálů ve světle mezinárodního práva*, vyd: C.H.Beck, 2009. ISBN: 978-80-7400-151-2.

Články v časopisech

- BÍLKOVÁ, V., *Cena za krvavé diamanty. Zvláštní soud pro Sierra Leone a proces s Charlesem Taylorem* In *Trestněprávní revue*, 2013, č.1.
- CVIKOVÁ, L., *Umar al-Bašír a Thomas Lubanga před Mezinárodním trestním soudem* In *Trestněprávní revue*, 2013, č. 7-8.

Mezinárodní dokumenty, zprávy a soudní případy

- Africká charta práv člověka a práv národů.
- Americká úmluva o lidských právech.
- Články o odpovědnost států za mezinárodně protiprávní jednání.
- Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám o ochraně obětí války
- Evropská sociální charta.
- Evropská úmluva na odstranění obětí násilných zločinů.

- Evropská úmluva o lidských právech.
- Haagská úmluva č. IV.
- Listina základních lidských práv a svobod Evropské unie.
- Mezinárodní pak o občanských a politických právech.
- Mezinárodní úmluva na ochranu osob před nuceným zmizením.
- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace.
- Normy o odpovědnosti nadnárodních obchodních společností a dalších obchodních společností za dodržování lidských práv.
- Chorzów Factory Case (Germany v. Poland); P.C.I.J., Ser. A, No. 17, 1928.
- Statut Mezinárodního trestního soudu.
- Prokurátor v. Thomas Lubanga Dyilo, Mezinárodní trestní soud, ICC-01/04-01/06 ze dne 7.8.2012
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.
- Úmluva OSN o jurisdikčních imunitách státu a státního majetku.
- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.
- Výbor pro lidská práva, Communication No. 1787/2008. Kovsh (Albramova) v. Belarus. Ze dne 27. března 2013.
- Základní principy a směrnice ohledně práva na nápravu.
- Základní principy a vodítka k právu na odškodnění a reparaci pro oběti vážných porušení lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva.

Ostatní dokumenty knižní a jiné podoby

- KRISTKOVÁ, V., *Postavení obětí porušování lidských práv v mezinárodním právu*, dizertační práce, Právnická fakulta UK v Praze, 2003.

Internetové zdroje

- <<http://www.redress.org/africa/rwanda>>
- <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=839>>
- <<http://www.pravnickeforum.cz/archiv/dokument/doc-d33488v42932-pojem-odpovednosti-v-mezinarodnim-pravu/#footnote23>>

- <<http://www.unictt.org/en/news/ictr-expected-close-down-2015>>
- <http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf>
- <http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf>

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá tématem odškodňování obětí za zvlášť závažné zločiny v mezinárodním právu. Nejprve se práce zaměřuje na přehled právních pramenů obsahující úpravu odškodňování obětí v mezinárodním právu. Dále je v práci pojednáno o vymezení pojmu zvlášť závažného zločinu mezinárodního práva, na které navazuje pojednání o subjektech práva na odškodnění, stejně jako o subjektech k tomuto odškodnění povinných. V neposlední řadě práce blíže rozebírá jednotlivé formy reparaace. Práce je uzavřena pojednáním o odškodňovacích mechanismech a o konkrétním případě odškodňování obětí rwandské genocidy. Cílem práce je poskytnout přehled norem mezinárodního práva pojednávajících o odškodňování obětí, na základě studovaných pramenů vymezit okruh oprávněných osob a osob povinných odškodnění poskytnout a také demonstrovat problematiku odškodňování na konkrétní situaci, a to na případě rwandské genocidy. Při zpracování zvoleného tématu vycházela autorka především z primárních pramenů, judikátů a poznatků nauky. Pro samotný koncept práce pak byly důležité odborné publikace domácí i zahraniční provenience.

The aim of the thesis is the indemnification guaranteed and provided to the victims of serious breaches of International law. First of all the thesis provides review of the primary sources of International law that contains right to redress. Secondly, the thesis lays out the issue of serious crimes in International law definition. Afterwards the thesis deals with the problematic of the subject who has right to redress and obligation to provide it. Also, the thesis describes the particular forms of the redress in detail. The end of the thesis is focused on concrete mechanisms of indemnification. Finally the thesis deals with the indemnification in practise, in particular with the case of Rwanda genocide. Within elaborating this thesis, the author used primary sources of International law, case law, doctrine and also domestic and foreign publications.

NÁZEV PRÁCE/ TITLE

Odškodňování v mezinárodním právu za zvlášť závažné zločiny/ Compensation for serious crimes in International Law

KLÍČOVÁ SLOVA/ KEY WORDS

Odškodňování/ Indemnification

Zvlášť závažné zločiny/ Serious crimes

Mezinárodní právo/ International law